

Vinex-wijken: de professionele kritiek en de dagelijkse woonpraktijk – een essay

Lia Karsten en Marlies de Stigter-Speksnijder

Colofon

ISBN(10 cijferig): 90-5405-072-1

ISBN(13 cijferig): 978-90-5405-072-8

Druk: A-D Druk BV, Zeist

Uitgave: mei 2006

Exemplaren van deze publicatie zijn verkrijgbaar bij:

NETHUR

Postbus 80115

3508 TC Utrecht

Tel: 0302532250

Fax: 0302532037

E-mail: nethur@geo.uu.nl

Website: <http://www.nethur.nl>

Bij NETHUR is tevens meer informatie verkrijgbaar over het DGW/NETHUR partnership en zijn andere publicaties uit de reeks te bestellen. Via de website zijn veel van de publicaties ook te downloaden als PDF-bestand.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1 Probleemschets	7
1.1 Identiteitsloze nieuwbouw?	7
1.2 Community lost?	7
1.3 Community transformed?	8
1.4 Vraagstelling, leeswijzer en bronnen	9
2 Kritiek uit professionele hoek	11
2.1 Achtergronden Vinex	11
2.2 Terugtrekkende overheid	12
2.4 Vage richtlijnen	14
2.5 Presentatie op hoofdlijnen	15
2.6 Discussie en kritiek	15
2.7 Beleidskritiek: stedelijk of suburbaan?	16
2.8 Planningskritiek: inflexibel en autogericht	18
2.9 Esthetisch onder de maat	20
3 Binding in veelvoud	25
3.1 Leemte	25
3.2 Veelkleurig palet	26
3.3 Economische binding	27
3.4 Functionele binding	29
3.5 Sociale binding	32
3.6 Politiek-tactische binding	36
3.7 Resumerend	38
4 Hier woon ik!	41
4.1 Een jaren dertig woning	42
4.2 Ik vertel liever niet dat ik in de Kersenboogerd woon	44
4.3 Maarten wil Utrecht niet uit	46
4.4 Ik zou overal kunnen wonen	47
4.5 Resumerend	48
5 Agenda voor de toekomst	51
5.1 Andere ogen	51
5.2 Community transformed	51
5.3 Vlees of vis	52
5.4 Identiteit en rafels	53
5.5 Collectief opdrachtgeverschap	54
Literatuur	55
Bijlage 1: Lijst van gebruikt onderzoeksmateriaal	59

Voorwoord

Wie de afgelopen twintig jaar regelmatig een rondje Randstad heeft gedaan, kan het niet ontgaan zijn. Nieuwe wijken zijn als paddestoelen de grond uitgeschoten. Open ruimte tussen steden is afgenomen, hele nieuwe stadswijken zijn verrezen en zelfs geheel nieuwe steden zijn op de kaart verschenen. De beroemdste representant van de nieuwe woonwijk is zonder twijfel de Vinex-wijk. Opmerkelijk is dat de ambtelijke term Vinex een grote naamsbekendheid geniet. Veel mensen hebben er van gehoord, maar het begrip Vinex blijkt bol te staan van de negatieve connotaties. Hoe luidt precies de kritiek op de Vinex en wat vinden bewoners daar eigenlijk zelf van?

Dit essay is gebaseerd op verschillende bronnen: literatuur, krantenknipsels, internet en archiefonderzoek, maar vooral op een groot aantal onderzoeken in nieuwe wijken die door de auteurs zelf zijn uitgevoerd dan wel begeleid. Daar zijn de volgende onderzoekers bij betrokken geweest, die wij bij deze graag willen bedanken: Stella Blom, Stephanie Broeder, Petra Burger, Tineke Lupi, Bart Sleutjes, Marlies van der Vlugt en Paula de Waal. De foto's in dit essay zijn gemaakt door Marlies de Stigter-Speksnijder. Een woord van dank is er tot slot ook voor Valentin Neevel (VROM) die het schrijven van dit essay begeleid heeft.

Amsterdam, 23 maart 2006

Lia Karsten en Marlies de Stigter-Speksnijder

1 Probleemschets

Wie de afgelopen twintig jaar regelmatig een rondje Randstad heeft gedaan, kan het niet ontgaan zijn. Nieuwe wijken zijn als paddestoelen de grond uitgeschoten. Open ruimte tussen steden is afgenomen, hele nieuwe stadswijken zijn verrezen en zelfs geheel nieuwe steden zijn op de kaart verschenen. De beroemdste representant van de nieuwe woonwijk is zonder twijfel de Vinex-wijk. Dat zijn de nieuwe woonwijken die in 1993 door de minister van VROM zijn aangewezen als uitbreidingsgebied voor de steden. In totaal gaat het om 635.000 woningen die tussen 1995 en 2005 gebouwd zijn of worden, het merendeel in de Randstad. De Vinex-locaties danken hun naam aan de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra (Vinex) waarin deze uitbreidingslocaties zijn vastgelegd.

1.1 Identiteitsloze nieuwbouw?

Opmerkelijk is dat de ambtelijke term van Vinex-wijk een grote naamsbekendheid geniet. Veel mensen hebben er van gehoord en wie gaat zoeken op internet treft een zee van verwijzingen aan variërend van officiële beleidsstukken tot vlugschriften en vooral veel kritische kanttekeningen. Het begrip Vinex blijkt – net als de aloude suburb – bol te staan van de negatieve connotaties (Hamers, 2003). Kritiek blijkt vooral uit professionele hoek te komen.

Nederland wordt volgebouwd, dodelijk saai en eenvormig, zeggen professionals. Alle

*"Onder kenners wordt niet zelden met veel misprijzen over Vinexwijken gesproken. Zo sprak de toenmalige Rijksbouwmeester Wytze Patijn in 1998 over "lappendekens van woningen voor de markt". Ids Haagsma en Hilde Haan meldden in hetzelfde jaar: "Vinexwoonwijken worden de getto's van de 21e eeuw. Ze bieden oppervlakkig gezien een staalkaart van vormen, waarachter een suf makende eenvormigheid schuilgaat". En Adri Duivesteijn merkte in 1999 op: "Terwijl elk van de Vinexwijken zou moeten aansluiten op de specifieke identiteit van de bestaande stad, sluiten ze vooral aan op elkaar. Ze zijn een soort Nederlandse suburbia aan het worden, onderling inwisselbaar". (Wim Derksen, *Opinie*, mei, 2005)*

Vinex- wijken lijken op elkaar. De woonomgeving is niet onderscheidend. Er is een overdaad aan eengezinswoningen en het voorzieningenniveau, inclusief het openbaar vervoer, blijft ver achter. Het is vlees noch vis, stad noch dorp. De Vinex is te dichtbebouwd, maar is ook te weinig stedelijk. Bovendien kenmerkt de Vinex-wijk zich door een gebrek aan sociale samenhang. Vinex staat voor een gemis aan wortels. Bewoners komen overal vandaan en de enige reden dat ze in deze nieuwe wijken gaan wonen is de behoefte aan een dak boven het hoofd. Nederland wordt immers al jaren geteisterd door woningnood. Vinex-wijken zijn niet meer

dan een vergaarbak van de woningnood, bewoners hebben niks met elkaar.

1.2 Community lost?

Ook sociale wetenschappers mengen zich in het debat. Er zijn auteurs die schrijven over de buurt als een plek die steeds minder relevant is geworden voor de mensen die

er wonen. De buurt is al lang niet meer wat het geweest is, vooral sinds de grote suburbanisatiestromen een feit zijn. In de literatuur heet dat: *community lost* (Wellman, 1979). De moderne mens is een mobiele mens die zich gemakkelijk voegt in een nieuwe suburbane woonsetting zo lang hij daar ook maar gemakkelijk weg kan. Van Doorn (1956) heeft het in eigen land al in de jaren vijftig over het verdwijnen van de buurt als integratiekader. In de buitenlandse literatuur wordt het allemaal nog veel dramatischer geformuleerd. Whyte (1963) heeft het over de suburb als de zelfgekozen gevangenis van een ontwortelde middenklasse. In de nieuwe buitenwijken (hier tegenover de oude stadswijken geplaatst) zou een nieuw type mens ontstaan, vervreemd en altijd onderweg, althans de mannen. Vrouwen zijn gedoemd tot een bestaan van groene weduwe of hebben zich 'geëmancipeerd' en zijn ook toetreders tot de hypermobiele moderne samenleving.

De belangrijkste kwaliteit van de buitenwijk –waarvan de Vinex de meest recente representant vormt – is de ontsluiting naar snelweg of spoor, aldus de auteurs van Buitenwijk (Reijndorp e.a., 1998). Juist de ligging aan de rand van de stad – of ergens midden in de polder - biedt bewoners de mogelijkheid om hun zelf samengestelde netwerkstad op te bouwen. Binding met de buurt is iets uit vervlogen tijden, als het al

In de film Guernsey (Nanouk Leopold, 2005) zien we de hoofdpersoon, Anna, verbeeld als een moderne Nederlandse vrouw met een baan als irrigatiedeskundige. Samen met man en kind bewoont ze een nieuw huis in een net opgeleverde nieuwe wijk. Vanuit het keukenraam heeft Anna uitzicht op de snelweg en het daar zich eindeloos voortbewegend verkeer. Die snelweg vormt de verbinding tussen haar woning en Schiphol, waarvandaan ze regelmatig het vliegtuig pakt om projecten in ontwikkelingslanden uit te voeren. Anna staat voor de moderne hypermobiele mens, schijnbaar altijd onderweg. Buren lijken niet te bestaan, communicatie met familie verloopt moeizaam, ieder mens leeft zijn eigen – in deze film ongelukkige - geïndividualiseerde bestaan. Het passend decor bij dit alles is blijkbaar de buitenwijk, die slechts als uitvalsbasis dient voor haar bewoners. De enige kwaliteit van dit type nieuwe wijken is dat het de bewoners middels de snelweg verbindt met de wereld elders

ooit bestaan heeft. Schaalvergroting en individualisering zijn sterke krachten die maken dat mensen grote gebieden bestrijken. De gemiddeld afgelegde afstand per dag groeit nog steeds. Bewoners stellen hun eigen stedelijk veld samen en laten zich daarbij leiden door individuele noodzaak en persoonlijke smaak. De buurt is daarbij verworpen tot een uitvalsbasis; het echte leven speelt zich elders af.

1.3 Community transformed?

Maar er zijn ook andere geluiden. Onderzoekers wijzen er op dat de betekenis van nieuwe wijken vaak een andere is dan die we kennen in oude stadswijken. Dat betekent echter niet perse dat de buurt verdwenen is, maar dat de aard van de binding tussen bewoners en buurten is veranderd: *community transformed*

(Wellman, 1979). Daarvoor worden verschillende bronnen van argumentatie genoemd. Ten eerste wordt er op gewezen dat er nog steeds en opnieuw grote groepen bewoners zijn die weinig mobiel zijn en sterk op de buurt georiënteerd zijn, ook in het dagelijkse overleven. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel migranten (Van der Zwaard, 1999), maar ook voor veel ouderen (Droogleever Fortuijn, 1993). Niet iedereen behoort tot de moderne mobiele klasse. Ten tweede moet de opkomst van nieuwe typen huishoudens genoemd worden voor wie de buurt wederom betekenisvol is: de tweeverdienende gezinnen (Karsten, 2003). Waar twee partners werkzaam zijn en de taak hebben

kinderen op te laten groeien, zijn de grenzen van het dagelijkse tijd-ruimte budget snel bereikt. Nabijheid en bereikbaarheid zijn ook heden ten dage nog relevante grootheden in het leven van taakcombinerende huishoudens. In moderne gezinssituaties krijgt de buurt haar functionele, dienstverlenende en vooral ook sociale betekenis terug. Ten derde zijn er auteurs die expliciet wijzen op de nog steeds aanwezige maar sterk veranderde binding met buurten die gebaseerd is op het verdedigen van belangen zoals Suttles (1972) heeft aangegeven: *community of limited liability*. Buurtbetrokkenheid bestaat nog steeds maar is gefragmenteerd en tijdelijk. Sommige bewoners zetten zich in voor de school in de buurt, anderen voeren actie voor het openhouden van een postagentschap en weer anderen bemoeien zich nergens mee. En betrokkenheid varieert in de tijd. Mensen zijn soms voor langere, maar vaker voor kortere tijd bezig met en actief in de buurt. Mensen doen dat vrijwillig en vooral ook uit eigenbelang en bewoners komen met name in actie als zaken in hun omgeving veranderen. Dan wordt de slapende buurt wakker. Van Engelsorp Gastelaars (2003) heeft dit verschijnsel - binding als belang - aangeduid met de term woondomein. Een laatste argumentatie waaruit zou blijken dat de laagste geografische schaalniveaus wederom relevant zijn, komt van Castells (1993). Hij heeft er op gewezen dat processen van globalisering hun eigen lokale reacties oproepen. Juist in een steeds internationaler wordende context, groeit het lokale niveau in belang. Daarbij gaat het meer om zaken als veiligheid en identiteit dan om puur functionele en afhankelijkheidsrelaties. Auteurs die de buurt nog steeds als een betekenisvol maar veranderd kader beschouwen, wijzen kortom op het bestaan van zowel verschillende soorten binding als van differentiatie tussen groepen bewoners.

1.4 Vraagstelling, leeswijzer en bronnen

In dit essay zullen we bovenstaande gezichtspunten relateren aan de situatie in nieuwe wijken - niet ouder dan ongeveer 10 jaar - en met name de beroemdste representant daarvan: de Vinex-wijk. In de eerste plaats besteden we aandacht aan de professionele kritiek op de Vinex-wijk. Waar gaat die kritiek precies over, uit welke hoek komt die en is die eensluidend (hoofdstuk 2)? Vervolgens is de vraag hoe deze kritiek zich verhoudt tot de dagelijkse ervaring van bewoners. Wat is de binding van nieuwe bewoners in nieuwe wijken? Voor het beantwoorden van deze vraag maken we een onderscheid tussen de tijdruimtelijke binding van bewoners (gebonden *aan*: hoofdstuk 3) en de wijze waarop de plaats waar zij wonen deel uitmaakt van hun identiteit (binding *met*: hoofdstuk 4). We sluiten dit essay af met een korte bespiegeling op het leven in de Vinex-wijk en een agenda voor de toekomst (hoofdstuk 5). De begrippen Vinex-wijk en nieuwe wijk worden in dit essay door elkaar gebruikt.

Dit essay is gebaseerd op verschillende bronnen: literatuur, krantenknipsels, internet en archiefonderzoek (hoofdstuk 2 NAI, Rotterdam), maar vooral ook op een groot aantal onderzoeken in nieuwe wijken die door de auteurs zelf zijn uitgevoerd dan wel begeleid. De afgelopen jaren is er bij AMIDSt/UvA veel onderzoek gedaan in nieuwe woonwijken in de Randstad en meer in het bijzonder in Vinex-wijken. Een deel van dit materiaal is alleen intern gepubliceerd. Er is voor dit essay geput uit een tweetal nog niet afgeronde promotieonderzoeken in Vinex-wijken in Amsterdam (IJburg en de Aker) en Nieuw Vennep (Getsewoud). Daarnaast is gebruik gemaakt van met hulp van studenten uitgevoerde onderzoeken in nieuwe wijken in Almere (Almere-Muziekwijk), Hoorn

Figuur 1.1
Alleen uitvalsbasis?

(Kersenboogerd) en Lelystad (Golfpark). Het gaat hier in alle gevallen om zogenaamde uitleglocaties. Ter vergelijking is ook gekeken naar de ervaringen in nieuwe 'binnenstedelijke' (inbreidings-) locaties: Haarlem (Park Oosterspaan), Rotterdam (Stadstuinen) en Amsterdam (Oostelijk Havengebied). Het gaat hier om een groot aantal enquêtes en interviews. Voor een precies overzicht van locaties en materiaal: zie bijlage 1.

2 Kritiek uit professionele hoek

‘Veenendaal-Oost wordt alles behalve een saaie Vinex-wijk’, aldus een bericht in De Gelderlander (dinsdag 11 oktober 2005). Lees: het merendeel van de binnen het beleidskader van de Vierde Nota Extra tot stand gekomen wijken, is dat dus wel. Veenendaal-Oost is hierop slechts een positieve uitzondering. Het is al langer voor iedereen helder. Vinex-wijken zijn lelijk, saai, krap opgezet en voorzieningen zijn er ook niet te vinden. Of worden veel te laat gerealiseerd. Kortom, ze deugen niet. Wil een gemeente met zijn Vinex-locatie nog positief in het nieuws komen, dan is het zaak zich hier tegen af te zetten. Waarmee tegelijkertijd het algemene, negatieve beeld weer eens wordt bevestigd. Welke kritiekpunten zijn er precies? En wie zijn hierbij vooral aan het woord? Voor een goed begrip is het goed allereerst terug te blikken. Wat waren nu de doelstellingen van de Vinex en tegen welke achtergrond is deze tot stand gekomen?

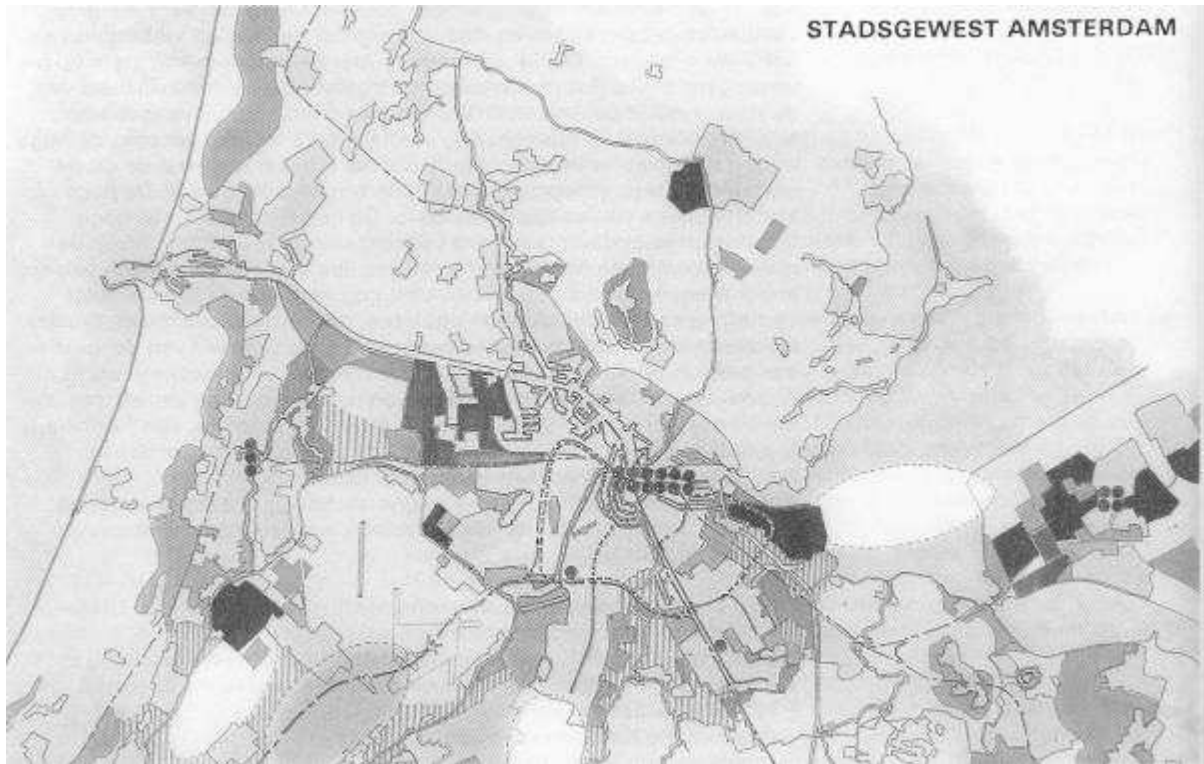
2.1 Achtergronden Vinex

In de in 1988 verschenen Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (VINO) ligt de basis voor de bouw van de Vinex-wijken. De plannen, ontstaan in de jaren tachtig ijlen nog lang na. Daarna verschenen nog diverse notities die een verdere uitwerking geven aan de plannen om in Nederland de bouw van nieuwe woningen van een stevige injectie te voorzien. Tussen 1995 en 2010 moesten 835.000 woningen worden gebouwd en het merendeel daarvan zou voor 2005 gereed moeten komen (Vinex Nu, 2000; voortgang verstedelijking Vinex, 2003; Duivesteijn, 2000). De belangrijkste aanvulling op de VINO verscheen in 1993 in de vorm van een parlementair goedgekeurde Planologische Kernbeslissing Nationaal Ruimtelijk Beleid in de Vierde Nota over de ruimtelijke ordening Extra, kortweg Vinex. Daarna volgde nog de actualisering in de vorm van de Vinac, maar deze blijft hier verder buiten beschouwing.

De opdracht zoveel woningen tegelijkertijd in heel Nederland te realiseren dwong tot een grote mate van uitvoeringsgerichtheid rond punten als bestuurlijke samenwerking, concrete ‘sleutelprojecten’ en locatieaanduidingen voor de woningbouw (de Vinex-locaties). Wat betreft de gewenste locaties is gekozen voor ‘bundeling’ als ordeningsprincipe. Daarmee werd het ‘oude’ pad van de ‘gebundelde deconcentratie’ met zijn groeikernen verlaten. Met de Vinex hoopte de overheid ook de economie een stevige impuls te geven. In de moeilijke jaren tachtig beslist geen overbodige luxe. Versterking van het stedelijk draagvlak werd noodzakelijk geacht. Met de locatiekeuze zorgde men ervoor aan te sluiten bij bestaand stedelijk gebied, zie bijvoorbeeld de kaart van het stadsgewest Amsterdam (figuur 2.1). De stad moest weer aantrekkelijk worden voor bedrijvigheid, voorzieningen en voor inwoners met een bovenmodaal inkomen. Tegelijkertijd greep de overheid haar kans om door strategische planning van locaties het openbaar vervoer te bevorderen en nadelige automobiliteit te beperken. Door de oude manier van planning – gebundelde deconcentratie – was het woon-werkverkeer sterk toegenomen en dat moest anders (Cammen, 2003). Bij de totstandkoming van de Vinex werd het beperken van de mobiliteitsgroei dan ook een belangrijk punt. Waar in de groeikernen het openbaar vervoer aanvankelijk te wensen over liet, zette men in op verbetering ten aanzien van dit punt in de nieuwe Vinex-wijken.

Figuur 2.1

Aansluiting bij Almere, Amsterdam, Haarlem, Hoofddorp en Purmerend

Bron: Ministerie van VROM, 1990, p. 46

De meeromvattende doelstelling was “het stedelijk draagvlak te ondersteunen; de groei van de mobiliteit te beperken; woningen, werkgelegenheid en voorzieningen op zodanige afstand van elkaar te situeren dat de bereikbaarheid met fiets en openbaar vervoer optimaal is; (...) verdere verstedelijking van het landelijk gebied te beperken.” (Vinex deel 4, p. 6) Het beleid richtte zich op het situeren van nieuwe bouwlocaties en voorzieningen in of tenminste zo dicht mogelijk bij de grotere steden of bestaande kernen in het algemeen.

2.2 Terugtrekkende overheid

De keuze van de overheid voor versterking van de bestaande ruimtelijk-economische structuur – de steden en vooral de Randstad – betekende een breuk met het verleden (Duivesteijn, 2000). Daarbij was het geloof in de maakbaarheid van de samenleving verminderd en het vertrouwen in de werking van de markt toegenomen. Met het oog op een gewenst economisch herstel zag de overheid zich genoodzaakt de overheidsuitgaven te beperken. Dit had tot gevolg dat de overheid zich steeds meer terug trok en zich richtte op de hoofdlijnen van de planning. Lagere overheden en vooral marktpartijen werden geacht zich met tal van uitvoerende taken bezig te houden. De Vierde Nota droeg nadrukkelijk het karakter van een selectieve, strategische nota.

Voor de overheid zelf bleek de terugkeer naar hoofdlijnen een bevrijdende werking te hebben. Het hield in dat afstand werd genomen van de zondvloed van getallen waarmee allerhande problemen breed werden uitgemeten. Deze maakten plaats voor

het benadrukken van kansen en sterke punten. Ook kwam het plan als voorstelling van de toekomstige ruimtelijke orde weer terug. Jaren eerder had deze zijn hoofdrol afgestaan aan planning als regulering van overleg- en besluitvormingsprocedures. De toekomst stond immers niet vast, maar werd wel manipuleerbaar geacht. Belangentegenstellingen werden in de vorm van alternatieven en bijbehorende keuzeprocedures onversneden opgediend om 'optimale keuzes' te garanderen en de planning diende de consensusvorming. Overheden zagen nu hun kans zich opnieuw te wijden aan 'plannen in plaats van planning'. (Cammen, 2003).

Figuur 2.2
Vinex in uitvoering

Een van de kritiekpunten na presentatie van de Vierde Nota was echter dat medewerking van marktpartijen en lagere overheden te weinig zou kunnen worden afgedwongen. En ook de overheid zelf wenste bij nader inzien – en vooral onder politieke druk - meer sturing van bovenaf. Voor de nieuwbouw op de Vinex-locaties werd uiteindelijk een nieuwe werkwijze voorgesteld. De rijksoverheid zou het verstedelijkingsbeleid in hoofdlijnen vastleggen in onderhandelingen met lagere overheden. Daarmee zouden de eigen doelen veilig gesteld worden. Voor de uitvoering van de afspraken, vastgelegd in convenanten, zouden de lagere overheden samen met marktpartijen zorg dragen.

2.3 Bestuurlijke samenwerking

In de Vinex spreekt men nadrukkelijk over stadsgewesten. Het concept stadsgewest is van oorsprong een analytisch begrip. Sociaal-geografische onderzoekers duiden ermee aan dat grote steden meer en meer werden opgenomen in een constellatie van kleinere kernen die met de centrale stad één geheel vormen. Eerder had dit begrip in beleid een sturende functie gekregen. In de praktijk had deze nog weinig om het lijf. (Cammen, 2003) Maar volgens de Vinex-nota was het stadsgewest het geëigende schaalniveau voor “de dagelijkse functionele relaties op het gebied van wonen, werken en verzorging.” (Vinex deel 4, p. 5). En dat betekende ook dat daar een bestuurlijk platform voor gecreëerd moest worden. De betrokken gemeenten werden min of meer gedwongen tot samenwerking. De overheid wilde niet het gesprek aangaan met allemaal afzonderlijke gemeenten, maar slechts te spreken met een overkoepelend orgaan. Met de *Kaderwet Bestuur in Verandering* (1994) werd een aantal stadsgewesten aangewezen als kaderwetgebied (de vier Randstad-stadsgewesten, Eindhoven-Helmond, Arnhem-Nijmegen en Twente). Daarnaast werd gesproken met provincies over de opgave in de overige stadsgewesten. Hiermee werd nauwere bestuurlijke samenwerking op (stads)regionaal niveau mogelijk gemaakt. Men wilde voorkomen dat gemeenten los van elkaar opereerden en zich hierbij uitsluitend zouden richten op het eigen grondgebied. Dat zou de ontwikkeling van het stedelijk gebied op hoger schaalniveau afremmen. Afweging op het niveau van het stadsgewest zou de ruimtelijke bovendien kwaliteit ten goede komen. (Duivesteijn, 2000)

2.4 Vage richtlijnen

Uiteindelijk blijven de diverse nota's vaag over de uiteindelijk gewenste 'ruimtelijke kwaliteit'. Ook aan de invulling van deze uitbreidingen, in termen van dichtheid en stedelijkheid, stelde de Vinex geen duidelijk geoperationaliseerde eisen. Wel wordt in vrijwel alle akkoorden vastgelegd dat 70% van de woningen zodanige stichtingskosten mocht hebben, dat ze niet voor subsidie in aanmerking komen (Mulder en Pinkster, 2006). Volgens 'Notie van ruimte', het evaluatierapport van de Vinex dat onder leiding van Adri Duivesteijn in 2000 werd opgesteld, past het gebruik van het begrip 'kwaliteit' in een bredere trend vanaf de jaren tachtig. Zo werd in het economisch herstel beleid 'kwaliteitsbevordering' als belangrijk wapen gezien. Het kwaliteitsbegrip maakt het mogelijk om hoge ambities los te koppelen van ideologische lading. In die zin is het een bindend, consensusvormend begrip: wie kan er immers tegen hoogwaardige kwaliteit zijn? De keerzijde is dat een vaag gedefinieerd kwaliteitsbegrip weinig aanknopingspunten biedt voor exacte uitwerking. Iedereen is vòòr kwaliteit, maar iedereen kan er een eigen invulling aan geven. Kwaliteit blijkt in de Vinex geen vaststaande, eenduidige norm maar eerder een voortdurende discussie en zoektocht. Deze ongrijpbaarheid van het kwaliteitsbegrip liet uiteraard veel speling voor uiteenlopende interpretaties, verwachtingen, wensen en referentiebeelden. Dit alles past in wat Van de Cammen en De Klerk (2003) de trend van esthetisering noemen. De samenleving blijkt minder 'maakbaar' dan ooit was gedacht. En bij gebrek aan gemeenschappelijke ideologie, blijft esthetisering over. Waar men voorheen streefde naar een betere samenleving, richt men zich nu vooral op een mooiere samenleving. Kwaliteitsoordelen over smaak, vormgeving en schoonheid nemen de plaats in van

weggevalen gemeenschappelijke maatschappijvisies en wetenschappelijk objectiveerbare programma's (Vuyk, 1992).

In de discussies over kwaliteit ging veel aandacht uit naar de 'binnenstedelijke' locaties met sleutelprojecten als de Kop van Zuid in Rotterdam of het Oostelijk Havengebied in Amsterdam. Deze plekken waren de brandpunten van de ambities van rijk, gemeenten en het bedrijfsleven op het gebied van economische revitalisering, mobiliteitsbeperking, stedelijke cultuur, herwaardering van de openbare ruimte en vormgevingskwaliteit. Het zijn echter met name de uitleglocaties die grote bekendheid hebben gegeven aan de Vierde Nota Extra.

2.5 Presentatie op hoofdlijnen

De Vierde Nota is nadrukkelijk gepresenteerd als een nota op hoofdlijnen. De overheid, het is al eerder aangestipt, wenste terug te treden. Dat bleek ook uit de dikte van het rapport. De voorganger van de Vinex-nota, de Derde Nota uit de jaren zeventig, bestond uit drie delen van samen bijna duizend pagina's (Oriënteringsnota, Verstedelijkingsnota en Nota Landelijk Gebied). Het eerste deel van de Vierde Nota was krap tweehonderd bladzijden en bevat ook veel beeldmateriaal (Duivesteyn, 2000).

De rijksoverheid zette belangrijke opgaven op de agenda en liet de uitvoering ervan over aan anderen. Om andere partijen te overtuigen de handschoen op te nemen koos men welbewust de publiciteit. Zo werd de VINO begin 1988 gelanceerd met een Postbus 51-publiekscampagne getiteld 'Nederland in 2015. Daar wordt nu aan gewerkt'. En na de vaststelling van de Vinex in 1993 verscheen een gepopulariseerde versie: Ruimte voor 2015. De overheid wilde enthousiasmeren en stimuleren in plaats van dwingend beleid uit te vaardigen. Althans in theorie. Paradoxaal genoeg had de overheid dankzij de uitvoeringsconvenanten juist veel mogelijkheden zich met de praktijk te bemoeien.

In 2005 zullen we in ons land met zo'n 16 miljoen mensen zijn. Met minder jongeren. Met meer ouderen. Een nog groter deel van de bevolking zal in de steden wonen. En bijna 70% alleen of met z'n tweeën. Dit alles vraagt om aanpassing van de woonruimte en de openbare voorzieningen. ... Er is dus nogal wat werk aan de winkel. En dat in de eerste plaats voor de gemeenten. Met meer kans op succes als ze samenwerken met andere gemeenten en het bedrijfsleven. Eén ding is zeker: we moeten vooruitkijken en keuzen maken. (Postbus 51-folder: Nederland in 2015. Daar wordt nu aan gewerkt, 1988)

2.6 Discussie en kritiek

Zo ontstond een nieuwe, levendige golf van belangstelling voor vraagstukken waarmee de ruimtelijke ordening worstelde. In eerste instantie waren het onder meer architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en sociologen die van zich lieten horen. Het leidde tot initiatieven als Het Metropolitane Debat, Ontwerpen aan Nederland, Randstaddebatten, de Keijenberg-reeks over natuurontwikkeling en de Eo Wijers-prijsvragen. Ruimtelijke discussies onttrokken zich aan de beslotenheid van de vakgemeenschap en werden steeds meer openbare debatten. Belangenorganisaties wisten hun achterban te mobiliseren voor of tegen ruimtelijke ontwikkelingen. In 1997

verscheen onder grote belangstelling de Nieuwe Kaart van Nederland, een initiatief van de vakverenigingen BNSP en NIROV. Veel partijen voelden zich uitgedaagd om vanuit het eigen perspectief na te denken over de ruimtelijke toekomst. Leidde de plannen in eerste instantie tot een nieuw elan al snel wint de kritiek aan terrein. Discussies werden heviger toen steeds meer Vinex-wijken het licht zagen. Diffuus, kakofonisch en springerig. Zo typeren de parlementaire auteurs van de evaluatiestudie *Notie van Ruimte* (Duivesteijn, 2000) de discussies over de kwaliteit van de nieuwe woonwijken. De discussie rond de kwaliteit van de Vinexwijk wordt breed gevoerd. Ook in kranten en tijdschriften wordt kritiek geuit in vaak niet malse bewoordingen. In grote lijnen zijn hierbij drie velden te onderscheiden die veelvuldig terug komen: beleid, planning en esthetiek.

Van een hoeveelheid van 800.000 huizen kun je nauwelijks een voorstelling maken. Om een indruk te geven van dit aantal heeft Adriaan Geuze en zijn bureau 800.000 miniatuurhuisjes uit 13 m³ hout gezaagd. Op de openingsdag van de tentoonstelling 'In Holland staat een huis' waren de huisjes te zien onder de arcade van het NAI. Dertig vrijwilligers, die gerekruteerd zijn onder studenten van de faculteit Bouwkunde, zijn een dag lang bezig geweest om de huisjes te groeperen tot een suburbane woonwijk. Bij het zien daarvan dringt tot je door om wat voor gigantische huizenzee het gaat. Door de kwantiteit van de komende bouwopgave en de kwaliteit van de huidige suburbs in beeld te brengen, wil Geuze de discussie over de Vinex-locaties en over het Groene Hart grondig opfrissen.
(Mannus van der Laan, TUDELTA, 4 mei 1995)

2.7 Beleidskritiek: stedelijk of suburbaan?

Het is opvallend dat de kritiek vooral de uitleglocaties betreft. Over de binnenstedelijke locaties, evenzeer Vinex-locaties, wordt weinig in negatieve bewoordingen gesproken. Kritiek richt zich dan ook op de locatiekeuze van veel Vinex-wijken, maar vooral op het hiervoor al genoemde 'vlees-noch-vis'-karakter. In het oog van vele critici zijn de wijken die aan de rand van de steden en dorpen verschijnen noch urbaan noch suburbaan. De wijken kennen enerzijds te lage dichtheden en te weinig voorzieningen en derhalve te weinig functiemenging om van echt stedelijke locaties te spreken. Anderzijds kennen ze een te hoge dichtheid en is er sprake van te krappe kavels om met recht van suburbaan wonen te spreken.

Sommige critici zouden een meer stedelijk karakter van de Vinex-wijken op prijs stellen, anderen daarentegen vinden dat er veel landelijker had moeten worden gebouwd. In dit debat zijn vooral vormgevers en politici aan het woord. Het is niet duidelijk welke visie de meeste handen op elkaar krijgt.

In een uitgave van het Stimuleringsfonds voor Architectuur uit 1998 – Buitengewone steden, parade van 20 Vinex-locaties – (Baljon en Visser) onderstreept men dat het nog niet te laat is om te ontsnappen aan een "zee van laagbouwoningen". Rijtjes woningen met tuin worden hier als schrikbeeld aangevoerd.

In 'Vol' een bijlage van de Volkskrant (1997) waarin 'het debat over de ruimtelijke inrichting van Nederland' is gebundeld, worden beide zienswijzen verwoord. Adri Duivesteijn en Rick van der Ploeg, in 1997 beiden lid van de PvdA-fractie van de Tweede Kamer, sluiten zich aan bij de genoemde architecten. Zij spreken zich uit tegen de bizarre vormen die de suburbanisatie aanneemt. "Zo breiden Den Haag, Rotterdam,

Delft en Zoetermeer afzonderlijk uit en in het beperkte tussengebied ontstaat een identiteitsloze diarree van wijken." Zij pleiten voor meer stedelijke bebouwing: een echte stad. "Door woningbouw te combineren met investeringen in een lightrailstelsel kan een werkelijk metropolitane stad, met alle agglomeratievoordelen van dien, ontstaan."

De Dukaat is, kortom, een voorbeeldig grootstedelijk gebouw. Het enige bezwaar geldt dan ook niet het gebouw, maar de omgeving. Juist doordat het zo'n voortreffelijk grootstedelijk gebouw is, staat het vreemd in de nieuwbouwwijk De Aker. Vooral aan de achterzijde van de Dukaat is dat goed te zien: hier botsen de rijtjeshuizen op een curieuze manier op de 400 meter lange kolos. Dit geldt trouwens ook voor andere grootstedelijke accenten in De Aker, zoals de even verderop gelegen 'Crescent' van Heren 5. Nu architecten de grootstedelijke, multifunctionele gebouwen hebben omarmd, moeten ze nog een manier vinden om deze op een vanzelfsprekende manier te verweven met de onvermijdelijke rijtjeshuizen van de Nederlandse buitenwijken. (Bernard Hulsman, NRC Handelsblad, 19 juli 2001)

In dezelfde uitgave breekt Vincent van Rossem juist een lans voor suburbia. Deze kunsthistoricus, gepromoveerd op de geschiedenis van het Amsterdams UitbreidingsPlan, constateert met genoegen het verschijnen van "nieuwe woonwijken met vrijwel uitsluitend eengezinswoningen." Hij ziet ook de toegevoegde waarde van deze wijken in ecologische zin, mits de tuinen groot genoeg zouden zijn voor een paar volwassen bomen. En daar zit 'm volgens hem de kneep. In Nederland zijn de kavels klein en wordt het groen geconcentreerd in de openbare ruimte. Van Rossum pleit dan ook voor een Nederlandse vertaling van "het uitgestrekte Engelse suburbia". Zijn stellingname past in het klassieke debat waarmee het suburbane wonen is omgeven. Moet men de Vinex-wijken zien als paradijselijk wonen in het groen of als het zich terugtrekken in een op

enge wijze geordend leven. Weg van de realiteit, weg van het opwindende, maar ook de chaos die de stad te bieden heeft (Hamers, 2004).

Bestond aanvankelijk de voorkeur overwegend uit het serieus nemen van de verstedelijkingsopgave en het op vernieuwende wijze eens echte steden te bouwen, het lijkt er nu op dat de voorkeur voor het suburbane wonen terrein aan het winnen is. In een recente uitgave van Stedebouw en Ruimtelijke Ordening wordt gewag gemaakt van het feit dat we blijkbaar "eindelijk zonder scrupules voor ons verlangen naar suburbia mogen uitkomen" (Luijten, 2005). De Vinex deugt ook in deze zienswijze overigens nog steeds niet. Het moet natuurlijk wel gaan over echte, ruim opgezette, suburbia: niet het slappe aftreksel dat Vinex-wijk heet. Waar overal hetzelfde opgelegde programma van 30% huurwoningen en 70% koopwoningen geldt en dat vervolgens op veel te krappe kavels wordt gerealiseerd. Woningen met tuin verdienen meer ruimte dan nu op de doorsnee Vinex-locaties wordt geboden. Ook om in de toekomst aantrekkelijk te blijven. Bewoners zullen in de toekomst over meer geld beschikkend dan nu het geval is en zij zullen dat geld dan willen uitgeven aan wonen in het echte groen of wonen in de echte stad. Vinexwijken zullen zo uit de gratie raken, is de vrees (Priemus e.a., 1999; Baljon en Visser, 1998). Carl Weeber pleit al jaren voor het wilde wonen, waarbij het vrijstaande huis moet weer de normale woonvorm worden (Hulsman, 1997).

2.8 Planningskritiek: inflexibel en autogericht

Het planproces voor de Vinex strekt zich over vele jaren uit en veel programmapunten staan al tijden vast. Flexibiliteit om in te grijpen ontbreekt, zo luidt de kritiek. Bij de uitvoering van De Vierde Nota is te weinig ruimte om de koers bij te stellen. Dat geldt vooral het woningaanbod. Met de economisch mindere tijden van de jaren tachtig nog vers in het geheugen werd halverwege de jaren negentig nog gewaarschuwd voor al te optimistische plannen (De Graaf, 1994). Maar eind jaren negentig klinkt de roep meer luxe woningen te bouwen (Priemus e.a., 1999). Dat had niemand kunnen bevroeden en de mogelijkheden om hier alsnog op in te spelen zijn zeer beperkt. Anno 2005 heeft de consument weer minder te besteden en klinkt de roep om meer goedkope of in ieder geval betaalbare starterwoningen. Ook dat blijkt een vraag waaraan moeilijk te beantwoorden valt, althans zo lijkt het.

In 1999 stond de herijking van de Vinex op de agenda. In een rond dit thema gehouden discussiemiddag spreekt ook de toenmalige staatssecretaris van VROM, Johan Remkes. Hij wijst erop dat met betrekking tot de Vinex-wijken er een prestatie van formaat is geleverd. Mede door de geheel nieuwe werkwijze met uitvoeringsconvenanten. Naar aanleiding van de kritiek rondom inflexibiliteit stelt hij in zijn bijdrage die dag dat er veel meer mogelijk is binnen de bestaande kaders dan soms wordt aangenomen. Volgens hem worden enkele richtlijnen in de praktijk gehanteerd als dwingend, terwijl ze dat niet zijn. Zo is de realisatie van 30% sociale woningbouw op uitleglocaties niet verplicht. Het percentage is als maximum gehanteerd. Op uitleglocaties in regio's waar minder behoefte aan sociale woningbouw is, kan het aandeel minder zijn. Ook wijst hij er op dat de Vinex-convenanten een bouwdichtheid van 30 à 33 woningen niet voorschrijven. Kortom de uitvoerende partijen verschuilen zich voor hun eigen verantwoordelijkheid op dit punt, zo is zijn mening. Dat was ook de mening van Carel Weeber op dezelfde studiedag. Hij wijst op de dwingende rol van stedenbouwkundigen. Stedenbouwkundigen stellen in een vroeg stadium een beeldkwaliteit vast die vervolgens geldt voor 10 tot 15 jaar (Priemus e.a., 1999). Of uitvoerende partijen sindsdien meer de vrijheid hebben genomen de plannen aan te passen als dat vanuit de veranderde vraag nodig is, is onduidelijk. In IJburg is dat in ieder geval wel het geval. Daar probeert men creatief met de pieken en dalen in de economie om te gaan. Men bouwt zo veel mogelijk verder en beslist later of het blok koop of huur moet worden (Elsevier, 2004).

Een ander wijdverbreide kritiek is de – vooral aanvankelijk - slechte ontsluiting middels openbaar vervoer. Vanuit milieuoogpunt streefde de overheid er naar de groei van het autogebruik te beperken en koos men mede vanuit die optiek voor bundeling. De afstand tussen werk en wonen zou dan immers beperkt blijven en goed te overbruggen zijn middels fiets of openbaar vervoer. Met het oog op het laatste is ook de woningdichtheid van belang. De aanwezigheid van potentiële reizigers rond haltes is van belang voor de exploitatie. De rijksoverheid verplichtte zich tot het doen van benodigde startinvesteringen en in de uitvoeringsconvenanten tussen rijksoverheid en de lagere overheden zijn hier verder nadrukkelijk afspraken over gemaakt. De belangrijkste investeerder is het ministerie van Verkeer en Waterstaat (Korthals Altes, 1999). OV-projecten die meer dan 25 miljoen gulden vergen, zijn pas financieel haalbaar wanneer ze de volledige toetsingsprocedure van het Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport (MIT) hebben doorlopen.

Figuur 2.3

Wanneer komt de tram?

Nog meer lange files. Daarop moeten we rekenen als de komende jaren de grote, nieuwe woningbouwlocaties (Vinx) bewoond raken. Als ze bewoond raken ... Want wie wil verhuizen naar een gebied waar vervoersvoorzieningen ontbreken? Het probleem zit bij het ministerie van Verkeer en Waterstaat dat geen geld heeft voor die voorzieningen. Daardoor dreigt ook de woningbouw te stagneren.

"Als ik geen zekerheid heb over een goede ontsluiting van IJburg (Vinx-locatie bij Amsterdam, red.), begin ik er niet eens aan," zegt Duco Stadig, de Amsterdamse wethouder voor de ruimtelijke ordening.

Zijn burgemeester Patijn heeft samen met de andere burgemeesters van de vier grote steden in de Randstad de hakken in het zand gezet. Zij wensen niet verder met de rijksoverheid samen te werken tot dat de financiering van de benodigde infrastructuur voor de Vinx-locaties rond is.

Volgens hen is totaal geen sprake van een integraal ruimtelijk ordeningsbeleid, waarbij plannen voor woningbouw, aanleg bedrijventerreinen, infrastructuur en groenvoorzieningen, op elkaar worden afgestemd. Het beleid van de ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer & Waterstaat lopen nog steeds uiteen, zo stellen de burgervaders vast. (Vereniging VNO-NCW Forum, 15 januari 1998)

Het kost gemiddeld zeven jaar deze procedure te doorlopen en is alleen al genoeg reden voor grote vertraging. Daarbij komt dat veel plannen problemen ondervinden op de weg naar goedkeuring. Zo blijkt de voorwaarde van 50% kostendekking bij exploitatie een struikelblok. De typisch Vinx-dichtheden van 30 tot 35 woningen per hectare leveren onvoldoende draagvlak op voor hoogwaardig openbaar vervoer. Daarbij zijn de ligging en de inrichting van de wijken vaak niet optimaal het openbaar vervoer kostendekkend te krijgen. Aan de rand van de stad betekent maar al te vaak ver weg van stations en dichtbij de snelweg. (C. Maat in Priemus e.a., 1999) De keuze om

dan toch in de auto te stappen is zo snel gemaakt. En mensen die eenmaal gekozen hebben voor vervoer per auto, zullen niet zo gemakkelijk meer kiezen voor het openbaar vervoer. Vinex-wijken zijn bij uitstek autowijken geworden. Wel is het de vraag of dit voorkomen had kunnen worden. Uit recent onderzoek blijkt dat niet (alleen) het slecht scoren op nabijheid, bereikbaarheid per OV, functiemenging en bundeling debet is aan de hoge automobiliteit van de Vinexbewoners. De oorzaak ligt eerder in het feit dat de gemiddelde Vinex-bewoner nu eenmaal behoort tot een zeer mobiele groep. De bevolkingssamenstelling blijkt een belangrijke oorzaak voor een flinke – in vergelijking tot de rest van Nederland – mate van mobiliteit. Kenmerken als opleiding, arbeidsparticipatie en levensfase (leeftijd, kinderen) verklaren de mobiliteit van bewoners van nieuwbouwwijken. Nieuwbouwbewoners reizen per dag vier kilometer meer dan de gemiddelde Nederlander. Troost is dat dit in nog sterkere mate geldt voor bewoners van nieuwbouwwijken die niet onder het Vinex-regime vallen. Het Vinex-beleid gericht op de vermindering van (auto)mobiliteit heeft blijkbaar toch nog enige vruchten af geworpen (Snellen e.a., 2005).

Meer algemeen was het uitgangspunt de bouw van woningen en voorzieningen gelijk op te laten gaan. Problemen van allerlei aard - technische, bestuurlijke en met name de financieringskwestie - leidde echter tot grote vertraging (Korthals Altes, 1999). Niet alleen arriveert de tram later dan gepland, dit geldt ook voor veel winkels en andere commerciële en niet-commerciële voorziening. Juist voor de grote groep van taakcombinerende huishoudens die in de Vinex is neergestreken is dit een probleem, zoals ook verderop nog zal blijken (Karsten, 2000).

2.9 Esthetisch onder de maat

De Vierde Nota Extra had kwaliteit weliswaar hoog in het vaandel staan, kwantiteit stond voorop met het oog op het ledigen van de woningnood. Massaliteit van de

*Ook door de architectenbureaus die er hun vingerafdrukken hebben achtergelaten, waaronder Rob Krier, Mecanoo Architecten, Sjoerd Soeters Architecten en Oosterhuis associates is Leidsche Rijn een aangenaam bebouwd ensemble. Door de verscheidenheid aan architectenbureaus en woningen is het echter wel haast onmogelijk een algemeen karakteristiek te geven over de architectuur van deze Vinex-locatie. Alleen al het deelgebied Langerak, dat aan de Oostelijke zijde ligt, biedt een staalkaart aan verschillende soorten bouw. van enigszins historiserende rijenhuizen in jaren-dertigstijl tot moderne blokvormige woningen met hout en wit pleisterwerk. Zestien verschillende architecten hebben zich gebogen over dit deelgebied, waardoor er van monotonie absoluut geen sprake kan zijn.
(Leidsche Rijn is meer dan een Vinex-gebied, de Volkskrant, 4 november 2004)*

woningbouw is een van de esthetische kritiekpunten. Een andere is de eenzijdigheid op het punt van het programma voor de woningbouw – 30% sociale huur, 70% koop – en de keuze voor het gekte soort woningen – rijtjes woningen met tuin. Dat creëert een uniforme woonomgeving. Men richt zich eenzijdig op het gezin als samenlevingsvorm en op de inkomensgroep die zich een koopwoning kan permitteren. Daarbij komt dan nog volgens velen het gemis aan vernieuwende bouw. Esthetische kritiek is vooral afkomstig uit architectenkringen. Aandacht voor uit het uiterlijk van de woning is er wel,

zo wordt algemeen geconstateerd. Maar die is vaak weer net te gekunsteld of te gezocht. Achter de gevel houdt de aandacht voor vernieuwing helemaal op en is de

indeling van het huis traditioneel.

De ambitie ook op dit punt kwaliteit te leveren was vaak wel aanwezig, maar sneuvelde in de praktijk. (Baljon en Visser, 1997; Ministerie van VROM, 1999). 'Behoudend' is geen kwaliteit die wordt gewaardeerd in architectenkring. Eerder streeft deze beroepsgroep naar 'vernieuwend', zowel voor als achter de gevel. Ook de indeling van de woningen moet anders. Men ziet graag flexibele plattegronden. De kritiek op het woningontwerp komt overigens niet alleen van de kant van de vormgevers. In 'woningontwerp op Vinex-locaties' beoordeelt A. Straub e.a. (1999) met het

Figuur 2.4
Kunst of kitsch

bouwbesluit als maatstaf de woningontwerpen als overwegend minimaal. De kavels en de kamers zijn te klein.

In de toekomst zou dit wel eens een negatieve uitwerking kunnen hebben. Er bestaan twijfels rond de vraag of huisjes in een rij (5.10 tot 5.40 meter breed), leuk van buiten en met een vaststaande plattegrond, wel de woningen zijn voor de toekomstige vraag. Voor sommigen, niet alleen architecten maar ook ontwikkelaars, is deze vraag met zekerheid met 'nee' te beantwoorden.

Niet iedereen echter is even vooruitstrevend aangaande verbeteringen. Ten tijde van de herijking van de Vinex, rond 1999, werden al veel voorstellen voor verbetering in de kwaliteit van woningbouw aangedragen. Hogere plafonds of meer bergruimte zou al

een vooruitgang inhouden. (Middelkoop in Priemus e.a., 1999; Ministerie van VROM, 1999). Ook de invloed van de consument zou moeten worden vergroot. Over de mogelijke uitkomsten van meer consumenteninvloed zijn de meningen überhaupt ernstig verdeeld. Een remedie tegen alle massaliteit en eenzijdigheid of een garantie voor nog meer behoudende keuzes?

Ondertussen streven de uitvoerende partijen wel naar meer consumenteninvloed. Met als doel de kwaliteit op de locaties een impuls te geven verscheen in 2000 het handvest 'kwaliteit in Vinex-locaties'. Met daarin ondermeer aandacht voor 'consumentgericht ontwikkelen' en 'grotere differentiatie en meer woonkwaliteit'. Vertegenwoordigers van zes organisaties en de staatssecretaris van VROM (Johan Remkes) ondertekenden het handvest. De gemeenten (VNG), projectontwikkelaars (Neprom), de bouwers (NVB & AVBB), woningcorporaties (Aedes) en de consument (vereniging eigen huis) zijn hierin vertegenwoordigd.

Mogelijk ligt er veel werk voor Nederlandse architecten, projectontwikkelaars en bouwers in Londen. De Engelse minister K. Hill van ruimtelijke ordening en volkshuisvesting is erg onder de indruk van de Vinex-locaties. Na zijn bezoek gisteren aan de Haagse wijk Ypenburg is hij dan ook zeker van plan om met Nederlanders om tafel te gaan zitten voor een ontwikkelingsplan in Londen.

(www.cobouw.nl, 2 september 2004)

Hier ontbreken dus de architecten, toch een grote groep criticasters. Het heeft de kritiek dan ook niet doen verstommen. Al is er ook wel sprake van positieve aandacht. Is het niet vanuit eigen land dan is het wel vanuit het buitenland.

2.10 Resumerend

De kritiek op de Vinex spitst zich in hoofdzaak toe op drie velden: het beleid, de planning en de esthetiek van de nieuw gebouwde wijken. Een van de voornaamste kritiekpunten ten aanzien van het beleid is dat men niet ondubbelzinnig voor urbaan of voor suburbaan heeft gekozen. Woningen moesten worden gebouwd in of nabij de stad om de grote getalsmatige woningnood te lenigen en het stedelijk draagvlak te behouden. Het gevolg is dat er woonwijken zijn ontstaan die te krap zijn opgezet om als suburbaan te kwalificeren, maar ook urbane functiemenging of stedelijke uitstraling missen. De wijken zijn in de woorden van critici vlees noch vis. Het zijn met name stedenbouwkundigen en architecten die deze kritiek naar voren brengen.

Beleidsmakers hebben zich vooral kritisch geuit op het punt van planning en flexibiliteit. In de kritiek aangaande de planning klinkt de teleurstelling door over de – weer – te late komst van voorzieningen. Met het oog op het milieu was het doel dit beter te timen. Zeker geldt dit ten aanzien van het openbaar vervoer. Het doel was de oplevering van de (OV-)voorzieningen synchroon te laten lopen met de oplevering van de woningen. Een tweede kritiekpunt is de inflexibiliteit van de planvorming. Convenanten zijn lang van tevoren opgesteld, maar daardoor was snel ingrijpen en veranderingen doorvoeren niet goed mogelijk. Dat bleek eind jaren negentig toen de economie piekte en er een vraag ontstond naar duurdere en grotere woningen. Een mismatch tussen het aanbod en de vraag was het (tijdelijke) gevolg. Naast de beleidsmakers gingen ook commerciële woonprofessionals zoals makelaars en later ook politici zich met de gebrekkige afstemming van aanbod en vraag bemoeien.

Esthetische kritiek op de Vinex-wijk is het meest verbreid. Behalve vormgevers mengden zich ook gewone bewoners en – alweer – politici zich in deze discussie. Iedereen heeft immers verstand van wonen en is overtuigd van de eigen smaak. Het is ook een onderwerp waarover iedereen makkelijk meepraat en dat was – zo hebben we kunnen zien – ook de bedoeling. De Vierde Nota stimuleerde het maken van ontwerpen, voorbeeldplannen en inspiratieboeken. Architecten en stedenbouwkundigen gingen enthousiast van start. De regering had daarbij de media ook betrokken en die lieten zich dat geen twee keer zeggen. Het gaat immers om een mediageniek onderwerp. Esthetiek is ook een gemakkelijk onderwerp om aan te snijden, in een tijd dat andere idealen, zoals gemeenschapsvorming en welvaartsverdeling, op de achtergrond zijn geraakt. Als de wereld niet meer maakbaar is, dan gaan we het hebben over (esthetische) kwaliteit.

3 Binding in veelvoud

3.1 Leemte

Binnen de sociaal-ruimtelijke wetenschappen is relatief veel buurtonderzoek gedaan. Wat daarbij precies onder 'buurt' verstaat wordt is niet altijd duidelijk; er zijn verschillende schaalniveaus in het geding. Het leeuwendeel van het buurtonderzoek heeft betrekking op oude – vaak – achterstandsbuurten (Forrest en Kearns, 2001). De laatste jaren zijn er in Nederland ook veel studies verricht in zogenaamde herstructureringswijken in de bestaande stad, waarbij zowel nieuwgebouwde als bestaande oude bebouwing zijn betrokken (Duyvendak e.a. 2000; Karsten en Van Kempen, 2001; Beckhoven en van Kempen, 2002)

Opmerkelijk is dat het wel en wee van de bewoners van de 'echte' Vinex-wijken – de

Nieuwbouwbewoners reizen vier kilometers per dag meer dan de gemiddelde Nederlander, ze reizen vaker per auto en bezitten ook duidelijk meer auto's, terwijl hun gebruik van het openbaar vervoer, de fiets of de benenwagen minderfrequent is. Deze hoge automobiliteit blijkt niet zo zeer een gevolg van de plek waar men woont, maar veel meer afhankelijk van de persoonskenmerken van de bewoners. Bewoners van nieuwe wijken hebben gemiddeld een hogere opleiding, een grotere arbeidsparticipatie en verkeren in een levensfase waarin mobiliteit met kinderen groot is. Overigens doen Vinexwijken het wat betreft het gebruik van het openbaar vervoer wel beter dan andere nieuwe wijken
(RPB, 2005).

zogenaamde uitleglocaties aan de rand van de steden en verder weg - nauwelijks onderzocht zijn (Lupi, 2005). Toch bestaan deze nieuwe woonwijken al weer bijna tien jaar. Voor zover er studies over Vinex-wijken zijn verschenen, gaat het vaak om gemeentelijke rapporten in het kader van leefbaarheidsonderzoeken en kwantitatieve buurtmonitoren (vergelijk: Leidsche Rijn Monitor). Ook bestaan er enkele woontevredenheidsonderzoeken die vooral gericht zijn op meningen, de mate van (on)tevredenheid en de beleving van (on)veiligheid (RIGO, 1999). Recentelijk heeft het Ruimtelijk Planbureau enkele deelstudies over de

ruimtelijke karakteristieken van de Vinex gepubliceerd (RPB, 2006). Inzicht in het feitelijk gebruik van de woonwijken en het tijd-ruimtelijk gedrag van de bewoners is slechts fragmentarisch voor handen. Belangstelling vanuit de wetenschap voor de nieuwe Vinex-wijken is uitermate gering: er zijn geen proefschriften over verschenen en ons zijn ook geen andere grootscheepse onderzoeksinspanningen bekend. Twee jaar geleden is aan de UvA begonnen met verschillende case studies naar de tijdruimtelijke relaties van bewoners met hun nieuwe wijk en zijn ook twee proefschriftstudies op dit terrein gestart (zie bijlage 1). De late belangstelling voor de nieuwe wijk in termen van onderzoek heeft misschien te maken met de grootste groep bewoners van de nieuwe (Vinex-)wijken: de relatief welgestelde middengroepen en het in vergelijking tot de oude stadswijken relatief onproblematische karakter van deze nieuwe woonlocaties. En juist voor deze middengroepen zou gelden: *neighbourhood lost*. De Vinex-bewoner wordt bij uitstek afgeschilderd als de moderne mobiele mens die zijn weg buiten de wijk goed weet te vinden. Het RPB (2005) concludeert: Vinex-bewoner is per definitie mobieler. Dus wat zouden we daar nog aan onderzoeken?

De Kersentuin is een groene en kindvriendelijke buurt in Leidsche Rijn. De wijk is uitverkoren tot winnaar van de Ruimte en Mobiliteitsprijs 2005. Het project waarvoor de prijs is uitgereikt is door de bewoners zelf bedacht en ontwikkeld. Het combineert een groene binnenruimte met veel speelgelegenheid en grote mate van betrokkenheid van de bewoners. Autobezit is niet verboden, maar auto's staan altijd geparkeerd in een parkeergarage waarop de collectieve tuin is aangelegd. Verder maken bewoners gebruik van autodeelsystemen en bestaat er een boodschappenbezorgservice. (Persbericht, 7 oktober 2005)

Er is eigenlijk maar een studie van enige betekenis als het gaat om het wonen in nieuwe wijken. Dat is het boek van Reijndorp e.a. (1998) over het dagelijks leven in vijf Nederlandse buitenwijken. Uit dit onderzoek rijst op het eerste gezicht hetzelfde beeld op dat ook in ander stedelijk onderzoek naar voren komt: de buurt en wijk als betrekkelijk onbelangrijk voor bewoners. Mensen werken overal, doen op wisselende plekken hun boodschappen, zijn lang niet altijd gecharmeerd van burenccontacten, gaan nooit naar een buurthuis, etc. Toch laten Reijndorp e.a. ook zien dat er grote verschillen bestaan

tussen bewoners. Jammer is dat deze verschillen niet preciezer geduid worden: voor welke bewoners zijn wijk en buurt wel belangrijk, op welke manier en waar heeft dat mee te maken? Interessant wordt het waar de auteurs wijzen op zelfgeorganiseerde collectiviteit. Daar blijkt dat bewoners elkaar wel degelijk opzoeken, samen activiteiten organiseren en daarmee het woonmilieu creëren dat ze zelf wensen. Bewoners van nieuwe wijken hebben vooral contact met andere buurtbewoners die zij een beetje als 'ons soort mensen' beschouwen. Niet elke buur is even interessant. Nabijheid en specificiteit gaan hand in hand. Verder blijkt dat de getalenteerde goed opgeleide middenklasse bewoners van de buitenwijken zich op ad hoc basis organiseren om het woonklimaat tot stand te brengen dat ze graag willen. Het gaat om allerlei vormen van zelfgeorganiseerde collectiviteit: het oprichten van een tennisvereniging, het gezamenlijk schoonhouden van een kinderzandbak en het delen van een auto.

3.2 Veelkleurig palet

In de discussies over de betekenis van de buurt valt op dat er weinig eenduidigheid bestaat over de vraag wat bewoners aan hun woonplek bindt. Waar hebben we het precies over als we zeggen dat niets bewoners meer aan hun omgeving bindt of als we het tegenovergestelde proberen te verhalen? De vraag wat bewoners en woonmilieus met elkaar hebben, is een van de grondvragen van de sociale geografie. Waarom wonen mensen waar ze wonen en wat betekent dat voor de wijze waarop ze hun dagelijks leven vorm (kunnen) geven en voor het verhaal dat ze over zichzelf (willen) vertellen? In veel buurtonderzoek wordt lokale binding slechts oppervlakkig gemeten. Meestal gaat het om enquêtes waarin gevraagd wordt naar het gebruik van enkele buurtvoorzieningen of de contactfrequentie met de burens. In gesprekken met bewoners over de vraag wat de buurt waar zij wonen voor hen betekent, schilderen zij een veelkleuriger palet. Dan blijkt dat bewoners veel verschillende soorten van binding ervaren met de plek waar ze wonen (Karsten en van Kempen, 2001). In de empirische onderzoeken waarop dit essay gebaseerd is, is dan ook uitgegaan van binding in veelvoud. Lokale binding blijkt te bestaan uit: economische binding zoals die samenhangt met het werk dat iemand doet, functionele binding die voortkomt uit het gebruik van voorzieningen, sociale binding die verwijst naar de contacten en netwerken van bewoners en politiek-tactische binding die te maken heeft met inzet en actie voor

het behoud of de verbetering van het woonklimaat in de buurt. Het gaat hier in alle vier de vormen over tijdruimtelijke binding aan de woonplek, in dit essay aan de nieuwe woonwijk. Daarnaast is er ook de binding *met*: de symbolische binding, zoals die naar voren komt in de identificatie met de plaats waar men woont. Deze vijfde vorm van binding komt in het navolgende hoofdstuk aan de orde.

3.3 Economische binding

De naoorlogse woningbouw heeft vooral in het teken gestaan van de monofunctionele woonwijk. De scheiding van functies, zoals ooit bepleit door de CIAM, heeft in Nederland groots om zich heen gegrepen en is ook in de regelgeving geïstitutionaliseerd. Wonen en werken zijn drastisch gescheiden en dat is ook met de lancering van de Vinex niet veranderd.

Enerzijds heeft de monofunctionele opzet van nieuwe wijken gebracht wat veel bewoners willen: rust en voorspelbaarheid. Anderzijds heeft het ook geresulteerd in doodse, saaie straten en overdag verlaten woningen. In dit verband is het begrip slaapsteden geïntroduceerd, werken doen bewoners elders. Maar dat was zeker zo'n tien jaar gelden voor veel vrouwen nog geen dagelijkse praktijk. En hoezo slaapsteden? In nieuwe wijken werd en wordt ook gewerkt, het is het onzichtbare onbetaalde werk waar vrouwen patent op hebben. Van slaapsteden te spreken is beledigend (Renou, 1988; Richards, 1990)!

Ook als we kijken naar het betaalde werk blijkt het met dat slapen wel mee te vallen. De suburbanisatie van bewoners uit de stad richting nieuwe wijken, overloopkernen, groeikernen, Vinex-wijken is gevolgd door een suburbanisatie van werkgelegenheid waarvoor in de stad niet langer plaats is. Sommige nieuwe kernen zijn op dit punt meer succesvol geweest dan andere. Almere heeft bijvoorbeeld meer werkgelegenheid aangetrokken dan Lelystad, maar het is onmiskenbaar een trend dat werkgelegenheid zich net als het wonen over het land verspreid heeft. Dit betekent ook dat een deel van de bewoners van nieuwe kernen daar ook werkt. Weliswaar niet in de eigen wijk, maar wel in de eigen woonplaats. In een steekproef onder bewoners van Almere-Buiten blijkt ruim eenderde van de bewoners werkzaam in Almere. En dat percentage stijgt naar bijna vijftig als we alleen naar vrouwen met kinderen kijken. Daar is toch weer die hardwerkende vrouw aanwezig – achter de schermen en op locatie. Meer algemeen blijken wonen en werken niet geheel van elkaar losgezongen.

Tabel 3.1

Percentage bewoners dat werkt in woonplaats

IJburg/Amsterdam	68%
De Aker/Amsterdam	63%
Oostelijk Havengebied/ Amsterdam	80%
Getsewoud/Nw. Vennep	15%
Almere Buiten/Almere	36%

Bron: verschillende case studies, zie bijlage 1

In verschillende studies komt naar voren dat mensen bij de keuze van een nieuwe woning letten op de locatie(s) van het werk, zoals een geïnterviewde uit De Aker

aangeeft. De vraag was of hij perse in Amsterdam wilde blijven wonen: *“Ik werk in Amsterdam en mijn echtgenote, werkt ook in Amsterdam, bij de ING, bij een vestiging daarvan, dus ja.”*. Een bewoonster uit dezelfde wijk is daar nog wat explicieter over: *“We woonden in Sloten, dus dat is hier dichtbij. We waren op zoek naar een woning en we werken allebei in het centrum, dus wilden we het liefst in de buurt van Amsterdam. Als je daarbuiten gaat wonen heb je natuurlijk files en dit leek ons gewoon een heel leuk project.”*

De bereikbaarheid van het werk is voor velen een belangrijk – zo niet het belangrijkste – criterium waaraan de nieuwe woonplek moet voldoen. In het licht van het groeiend aandeel tweeverdienende partners duidt dit op een complexe afweging. Waar ga je wonen als er twee locaties van werken zijn? En als je al ergens woont, zoek je dan nog naar een baan elders? Sommige auteurs wijten de grote mate van immobiliteit van Nederlanders aan de opkomst van het tweeverdienende huishoudens. Die verhuizen niet zo snel over grotere afstanden (Mulder en Hooimeijer, 1999). Een andere vraag is natuurlijk of dat zou moeten. Als je ervan uitgaat dat het voor het woonklimaat niet verkeerd is als mensen enige tijd blijven wonen op de plek waar ze naar toe verhuisd zijn, dan is een gebrek aan doorstroming geen probleem.

Zoals al aangegeven, zijn het vooral bewoners zelf die aangeven dat zij tegenzin hebben om woon-werkafstanden te vergroten. Dat blijkt in ieder geval een belangrijke reden te zijn om een grootstedelijk woonmilieu te kiezen. Bewoners van nieuwe wijken in Amsterdam (Oostelijk Havengebied, IJburg, De Aker) en Rotterdam (Stadstuinen) geven duidelijk aan dat ze liever niet tornen aan hun centrum-stedelijke woonlocatie. Het is de nabijheid tot het werk die ze in staat stelt werk en zorg te combineren. Zij willen niet te veel tijd kwijt zijn aan het overbruggen van woon-werkafstanden, zoals onderstaande vrouw uit Stadstuinen in hartje Rotterdam aangeeft: *Wij werken hier alle twee en het is natuurlijk ideaal dat je hier alles op de fiets kan doen. Mijn vader, die deed er vroeger altijd zeker een uur over om van zijn werk thuis te komen. Nou dat is tegenwoordig natuurlijk niet minder geworden. Het kost allemaal tijd, dat in de file staan. Ik vind dat echt zonde. Ik besteed die tijd liever aan mijn kinderen. Ik ben van mijn werk zo weer thuis...”* Bewoners van de door ons onderzochte nieuwe ‘binnenstedelijke’ wijken zijn in grote meerderheid werkzaam in hun woonplaats en dat willen ze graag zo houden. Zij hopen met een stedelijke woonlocatie een arsenaal van banen binnen hun dagelijkse territorium te hebben, dat groot genoeg is om tegemoet te komen aan de carrièrekansen van henzelf en hun partner. Het zijn met name vrouwen die het belang van korte woon-werkafstanden en daarmee de voordelen van stedelijk wonen benadrukken. Het is niet moeilijk te bedenken waar dit alles mee te maken heeft. De dagelijkse taakcombinatie stelt zijn grenzen in tijd en ruimte. Dan kan het handig zijn om niet te ver van het werk te wonen, vooral als je beiden ook nog een beetje carrière wilt maken. Er zijn aanwijzingen dat het geëmancipeerde gezin, waarbij beide partners vier dagen per week werken, in (groot-)stedelijke locaties vaker voor komt dan elders (Karsten, 2003).

In Vinex-wijken, die niet bij een grote stad liggen, is de werkgelegenheid ter plekke natuurlijk klein. Er zijn – zo laat de tabel zien, maar weinig mensen die in Getsewoud wonen en ook in Nieuw Vennep werken (15%). Maar ook voor de bewoners van Getsewoud geldt dat zij een duidelijke voorkeur aan de dag leggen voor een

woonlocatie niet te ver van het werk. Slechts 10% van de respondenten werkt buiten de regio. En in alle onderzochte nieuwe wijken geldt: vrouwen kennen een sterkere lokale oriëntatie als het gaat om werk – ook anno 2000.

3.4 Functionele binding

Bij de functionele binding gaat het om het gebruik van voorzieningen in brede zin: de openbare ruimte, de winkels, het park, de school, de bushalte. In de Vinex-wijken wonen veel gezinnen met twee werkende ouders. De literatuur laat zien dat tweeverdienende gezinnen het niet alleen druk hebben maar dat hun leven er ook tamelijk complex uitziet (Commissie Dagindeling, 1998; Droogleever Fortuijn, 1993). De complexiteit komt voort uit het moeten afstemmen van verschillende afspraken met verschillende personen op verschillende plaatsen en tijden. Werkende ouders combineren dagelijks verschillen taken in verschillende domeinen: van huis naar de crèche naar het werk en op de terugweg nog boodschappen doen. Voor een soepele dagindeling is het aanbod van voorzieningen op buurt- en wijkniveau erg belangrijk, maar als er over iets geklaagd wordt bij de oplevering van nieuwe wijken dan is het wel het voorzieningenpakket en het niveau van de diensten.

Broodnodige voorzieningen zijn meestal wel bij oplevering aanwezig. Veel meer is er niet. Er heerst een gebrek aan bepaalde winkels, goede kinderopvang, een (leuk) café, handig openbaar vervoer, voldoende speelgelegenheid. Meestal wordt het probleem na verloop van tijd opgelost en komen de gewenste voorzieningen alsnog. Vanuit de middenstand bezien is natuurlijk een drempelwaarde nodig de onderneming te laten renderen. Dit neemt niet weg dat het aanbod vaak achterblijft bij wat bewoners eigenlijk graag willen. Klachten komen vooral van de bewoners, die afkomstig zijn uit de oude wijken van de grote steden. Zij zetten een volgende stap in de wooncarrière. Die stap heeft voornamelijk betrekking op de woning: nieuwer, groter, duurder, ruimer. De voorzieningen in de nieuwe wijk steken vaak schril af tegen hetgeen ze gewend waren. Waar vroeger de bakker op de hoek zat met daarnaast de ambachtelijke slager, de Turkse groenteboer en de Griekse traiteur en als het mee zat nog een gezellig café of een goed restaurant, is er nu het winkelcentrum met de zich weinig onderscheidende bekende ketens. Veel bewoners vinden dat moeilijk en gaan nog regelmatig terug naar hun oude buurt waar ze de kwaliteit halen en de gezelligheid opsnuiven die ze gewend zijn. Ook zeven jaar na datum van verhuizing, zoals deze vrouw uit de Amsterdamse Aker vertelt! *“Ik heb eerst in de stad [binnen de ring] gewoond, daar is het bij de buurtwinkeltjes wel zo dat ze je op een gegeven moment kennen, maar al kom je hier elke week bij de slager, ze zullen nog niks zeggen. Mijn man komt uit de Rivierenbuurt, daar was het ook wel wat gezelliger, we gaan daar bijvoorbeeld nog steeds naar de slager. Dat was een goede slager ten eerste en toen ik bevallen was kregen we daar om maar wat te noemen een biefstukje van de slager. Ja, het klinkt misschien heel stom, maar ze leven mee, weet je.....En ik vind ook dat de winkels die er zijn, ik snap niet hoe ze aan die samenstelling komen. Het is een winkelcentrum in een woonwijk. Nou, hoe vaak ga ik met vakantie? Niet zo vaak en meestal wordt het ook nog via internet geboekt, maar er zit wel een reisbureau. Verder zit er een kapper, die wordt denk ik wel redelijk druk bezocht. Maar ik mis bijvoorbeeld een goede viswinkel, of een goede groentezaak. Dat is er allemaal niet, er zit een videotheek...”* “Er zit een

grote C1000." "Ja, maar die heeft gewoon slechte groente. Ik doe een keer in de week boodschappen. Als ik naar Albert Heijn ga red ik het een week met mijn groente. Daar niet, dan red ik het een paar dagen en dan ziet het er echt niet meer uit. Dus ja, ik kom er tussendoor wel eens als ik wat vergeten ben, maar verder niet. En een viswinkel mis ik heel erg. Je kan hier nergens vis kopen. .... wat heb ik nou aan een reisbureau?! Of aan zo'n Blokker, ja, dat is misschien wel eens handig voor....ja, daar kom ik dus ook nooit. Dat zijn allemaal van stomme winkels waar je niks aan hebt, zorg gewoon dat de dingen die je elke dag nodig hebt, dat, dat er is." Het gaat deze bewoonster dus niet

Figuur 3.1

Standaardvoorzieningen

alleen om de vraag of een bepaalde winkel er is, maar ook over het kwaliteitsniveau of een specifiek aanbod. Daar doen bewoners afkomstig uit kleinere kernen minder moeilijk over. Voor hen geldt dat zij niet zoveel gewend waren en zich gemakkelijker instellen op het starten van de auto, zoals deze bewoner uit Getsewoud die altijd in Nieuw Vennep gewoond heeft: "Wat ik ook wel lekker vind van een dorp, is dat je eigenlijk overal in tien minuten zit, met de auto."

De voorzieningen die er wel zijn in de nieuwe omgeving, worden doorgaans redelijk tot goed gebruikt. Dat geldt voor de dagelijkse boodschappen – *ik ga niet verder dan nodig is* - en vooral ook voor alle voorzieningen die kinderen betreffen: de opvang, de school en de speelplek. Op dit punt is het zelfs vaak dringen geblazen. Op de een of andere manier zijn kindvoorzieningen vaak onderbegroot, hoewel iedereen weet dat gezinsuitbreiding in nieuwe wijken veel voorkomt. Wie al een kind heeft krijgt er nog

een, en wie ze nog niet heeft, gaat er ook aan beginnen. Van nieuwbouw gaat een kinderwens uit of zoals Ward (1977: 66) dat jaren geleden al formuleerde: *The suburb is the childrearing section of the city!* Nieuwe wijken zijn kinderrijke wijken, maar stadsplanners lijken dat vaak niet te begrijpen. Of is het gewoon een financiële kwestie: het geld is op en dat zien we later wel weer?

Figuur 3.2
Kinderrijk!

Hoe het ook zij, het zijn juist de kinderen die de grote motivatie vormen achter de verhuizing naar de nieuwe wijk. Startende gezinnen zijn op zoek naar ruimte, groen, speelgelegenheid en meer in het algemeen een overzichtelijke en gemakkelijk te controleren omgeving. (Mazanti, 2005). Nieuwe wijken passen beter in dat plaatje dan oude stadswijken, maar dat betekent niet dat er op dit punt geen wensen over zijn. Wachtlijsten voor de school of de opvang had niemand zich voorgesteld. Ook de speelvoorzieningen, de situering en de kwaliteit stellen soms teleur. Een mooi, centraal in de buurt gelegen groenvoorziening met waterpartij en speelgelegenheid betekent soms ook een drukke straat om over te steken en het gevaar van open water dichtbij. Juist in de nieuwe wijk hadden ze zich voorgesteld dat alles voor hun kind perfect geregeld zou zijn. Dat maakt dat juist bewoners van nieuwe wijken verzuchten: waar moeten onze kinderen spelen? Een bewoner van IJburg: *“Verder mis ik de speelgelegenheid. Want als je kijkt vanaf het balkon, állemaal mensen met kinderen. En we hebben één treintje, maar dat kan verder niks. Kijk wat hier woont, het zijn allemaal kleine kinderen.”*

Figuur 3.3
Kindvriendelijk?

Goede voorzieningen in de buurt worden door bewoners – vooral de grotestadsbewoners onder hen – op prijs gesteld. En als die er zijn, worden ze ook intensief gebruikt. Voorzieningen in de buurt zijn handig - zeker waar het kindvoorzieningen betreft – en dan vooral met het oog op het dagelijks combineren van taken. De Vinex-wijken herbergen veel werkende gezinnen voor wie tijd een schaars goed is en nabijheid en bereikbaarheid belangrijk. Uit verschillende studies blijkt echter dat nieuwe wijken lang niet altijd goed toegerust zijn voor het dagelijks combineren van veel verschillende activiteiten (Karsten, 2000; Tummer en De Boer, 2002).

3.5 Sociale binding

Nieuwe wijken zijn wijken waar iedereen nieuw arriveert. Overal vandaan komen de verhuiscamions aanrijden, lijkt het. Iedereen start een geheel nieuw leven. Of valt dat wel mee? En wat zou dat betekenen voor het sociale leven in de nieuwe wijk? Daarover bestaan verschillende opvattingen. In de Haagse Courant werden korte tijd na elkaar twee volkomen aan elkaar tegengestelde berichten gepubliceerd over het sociale leven in de Haagse Vinex-wijk Ypenburg. Op 5 december 2002 meldt de krant *'Eenzaam in gloednieuwe omgeving'* en op 22 december van hetzelfde jaar jubelt de kop boven een artikel over dezelfde wijk *'Veel bewoners nieuwe wijken tevreden: ouderwets gezellig'*. Wat moeten we geloven? Over het algemeen is het beeld niet onverdeeld gunstig ten

aanzien van het sociale klimaat in de nieuwe wijken, maar hoe zit het nu precies met de veronderstelde eenzaamheid van bewoners?

Figuur 3.4

Ruimte voor ontmoeting?

Cijfers uit diverse studies maken duidelijk dat enige relativisering op zijn plaats is. Sociale contacten tussen bewoners van nieuwe wijken zijn zekere niet afwezig en sommige groepen zijn sociaal juist erg actief. Dit blijkt onder andere te maken te hebben met de herkomst van de nieuwe bewoners. De gemiddelde nieuwbouwwijk is namelijk minder nieuw dan het woord suggereert. Recent opgeleverde nieuwe wijken blijken een grote aantrekkingskracht te hebben op de bewoners van de aangrenzende – net iets minder nieuwe - wijken. Men spreekt zelfs al over de Vinex-hoppers. Het verhuizen van de ene nieuwbouwwijk naar de volgende is een verschijnsel dat breed om zich heen grijpt in plaatsen waar langdurige nieuwbouwprogramma's gelden. Zo blijkt in de Hoornse situatie dat bij de opeenvolgende oplevering van delen van de Kersenboogerd er een duidelijk waarneembare verhuisstroom op gang kwam vanuit de 'oude' nieuwbouwwijk Risdam. De plotselinge verruiming van de woningmarkt – gevoegd bij de ontdekking dat de eigen woning inmiddels meer waard is geworden – doet bewoners besluiten nog een keer een stap te zetten (zie ook rapportage Bewoners Nieuwe Woningen, 2001). Soms is dit een stap over een zeer kleine afstand. Op de vraag hoe bewoners in de Aker in deze nieuwe wijk terecht zijn gekomen, antwoordt een respondent: *“We hadden er zicht op [vanuit flat], we zagen dus dat langzaam om ons heen de wijk uit de grond schoot hè. En toen zijn we eens gaan kijken van, waar kan je terecht als je zo'n woning*

wilt gaan kopen, in zo'n wijk". Soms zetten burens zo'n stap zelfs gezamenlijk, de ene buur vraagt de andere mee te verhuizen! "En toen ik hier zo op een rare manier terechtkwam, toen dacht ik, nou dat is ook wat voor onze andere buurtjes. Wij met z'n tweeën, de twee gezinnen, trokken allebei deze kant op. Ja, dat is een hele beweging geweest. Haha." Een stukje sociale binding wordt op die manier mee verhuisd naar de volgende nieuwe stek. Niks geheel onbekend in de nieuwe wijk dus.

Ook voorrang voor stadsvernieuwingsurgenten, een grote bekend met de lokale woningmarkt en natuurlijk de al opgebouwde binding met de woonplaats draagt bij aan een gedeelde herkomst van bewoners van nieuw opgeleverde wijken. Ook of misschien wel juist in de nieuwe wijken bij grote steden. In IJburg is meer dan 80% van de nieuwe bewoners afkomstig uit Amsterdam zelf (vergelijk ook: WBO, 2002/ Nieuwbouw en Herstructurering: 12). In de Amsterdamse Aker is bijna de helft van de bewoners in Amsterdam geboren (!) en heeft een kwart van de bewoners ook familie in de wijk wonen. In de grote nieuwe wijken van een nieuwe stad als Almere is weer een andere variant van 'gedeelde herkomst' herkenbaar. Daar gaat het om een verhuisstroom van (Amsterdamse) ouders die hun kinderen achterna gaan. En waar de kinderen nog wel eens hebben geaarzeld om de hoofdstad te verlaten, zijn juist de ouders overtuigd van hun keuze. Zij willen behalve bij hun kinderen wonen ook weg uit Amsterdam omdat ze die stad niet langer als 'hun' stad beschouwen, zoals deze drieënzeventigjarige Almeerse aangeeft: *"We zijn naar Almere verhuisd vanwege onze twee oudste dochters. Zij wonen beide in Almere, terwijl de jongste nog in Amsterdam woont. Ik wilde heel graag in de buurt van mijn kinderen wonen, mijn man had dat een stuk minder. We zijn echt naar Almere verhuisd vanwege de 'moeder-kind'-binding. Vier jaar geleden is mijn man overleden en sindsdien is het contact met mijn dochters alleen maar toegenomen. Mijn oudste dochter woont een paar straten verderop en we zien elkaar elke dag".* De slogan van Almere 'Kom naar Almere en neem je ouders mee!' heeft gewerkt!

Een deel van de bewoners van nieuw opgeleverde wijken blijkt elkaar dus te kennen of komt er achter dat men elkaar nog kent. Dat bevordert de sociale binding aan de nieuwe wijk. Maar oude bekenden kunnen ook minder welkom zijn. Stadsvernieuwingsurgenten die in dezelfde buurt woonden en elkaar kwijt willen, lopen een zekere kans elkaar weer te treffen als ze naar dezelfde nieuwbouwwijk worden doorgewezen. In het onderste segment van de woningmarkt is weinig keus. Voor migranten heeft dit nog een extra dimensie. Veel migranten willen niet weer tussen allemaal 'landgenoten' zitten (Karsten e.a., 2006). De teleurstelling kan groot zijn wanneer men er na verhuizing achterkomt dat veel oude bekenden dezelfde stap hebben gezet. Dat bleek in ieder geval in het overwegend witte Ypenburg waar een deel van de multi-culturele Haagse Schilderswijk is verhuisd naar dezelfde nieuwe wijk.

Sociale binding in nieuwe wijken is dus vaak groter dan gedacht. Het is echter ook duidelijk dat sociale netwerken vooral ontstaan tussen mensen die op een of andere wijze overeenkomen. Soms is dat een gedeeld verleden, soms is dat een vergelijkbare huishoudensituatie. Gezinnen met kinderen hebben bijvoorbeeld veel contact met andere gezinnen met kinderen, liefst in dezelfde leeftijd.

Voor het aangaan van nieuwe contacten blijken kinderen ook een grote bindende kracht te hebben. En juist aan kinderen ontbreekt het in nieuwe wijken niet: de dichtheid aan gezinnen en bijna gezinnen is groot. Cijfers laten zien dat meer dan 40% van de huishoudens in de Vinex-wijken kinderen heeft. Dit percentage neemt doorgaans snel toe na oplevering van de wijk. Ook de stellen zonder kinderen (40%) blijken zich in rap tempo tot gezin te transformeren (WBO, 2002/ Nieuwbouw en Herstructurering: 11). Een deel van hen zal dat ongetwijfeld al van plan zijn geweest. Een ander deel laat zich wellicht ter plekke verleiden. In dit verband is het interessant te zien dat huishoudens zonder kinderen zich niet altijd even thuis blijken te voelen in hun nieuwe wijk, zoals deze jonge vrouw uit Getsewoud verwoordt: *“Ik heb de rust die ik zoek. Af en toe wel een beetje te veel kinderen, haha, maar dat weet je als je hier komt wonen. Ja, prima hoor. Nou ja, dus over het algemeen vind ik het hier fijn.”* *“Komen die kinderen ook over de vloer hier, of is het gewoon het geroezemoes?”* *“Nee, gewoon het gejang om je heen. Maar daar wen je wel aan. Wat dat betreft zijn we wel heel tolerant naar elkaar toe. We barbecuen ook een keer in het jaar met elkaar, hier met z’n zessen, dit blok. ... We hebben zelf geen kinderen, maar we zijn geen kinderhaters. We hebben gewoon iets van: lekker rustig... Alleen je merkt gewoon dat als je geen kinderen hebt, vergeleken bij die het wel hebben, dat je ergens een stuk overlapping mist.”* Bewoners zonder kinderen zijn ook vaker uithuizig. Zij gebruiken de woning vooral als uitvalsbasis. De buurt is van minder belang, vrienden wonen verspreid.

Om moeders met elkaar te laten kennismaken, begon Ingrid Brox vijftien jaar geleden in Almere met Groepsconsultaties: regelmatige bijeenkomsten waar ze met meerdere ouders (lees: moeders) tegelijk over opvoeding en kindontwikkeling praat. Ouders die met hun kinderen naar het consultatiebureau moeten, kunnen kiezen tussen deze groepsvorm en de gangbare individuele tienminutengesprekken. Vanwege het succes heeft het experiment inmiddels navolging gekregen in een groot aantal andere wijken in Nederland. (Volkskrantmagazine, 3 september 2005)

Het meest bijzondere verkeersbord van Nederland staat ongetwijfeld in de Rotterdamse Korenaardwarsstraat. Een grote wuivende hand met de tekst ‘Groeten mag’ markeert daar het begin van een heuse groetzone, een initiatief van de lokale afdeling van GroenLinks. Op de website groetzone.nl legt de partij uit waar het idee vandaan komt: ‘Met je groet laat je merken dat je de ander ziet staan. Hij of zij is welkom in de buurt. Als men teruggroet, is er sprake van wederzijds respect. ...’

Sociale contacten zijn het meest intensief in de eerste jaren na oplevering. Dan volgt een periode van stabilisatie en komt het mechanisme van selectieve nabijheid in werking. Niet elke buur is leuk genoeg om langdurig mee om te gaan. De meest goede contacten zijn er overigens wel juist in de eigen straat en het eigen blok. En naast enkele meer intensieve burenelaties zijn er de contacten op straat. Het soms obligate praatje, het vriendelijk groeten, het uitwisselen van kleine gebeurtenissen. Het blijkt dat vooral in

de grote stadswijken het simpele groeten – dat was men in de oude stadswijk niet gewend – bijzonder op prijs gesteld wordt. Hier geldt de *strength of weak ties* (Granovetter, 1972). Op het niveau van het blok of de straat waardeert ook de bewoner van de grote stad vaak wel een stukje dorpsmentaliteit, het wordt in ieder geval bewust opgemerkt. Een voorbeeld uit De Aker: *“Mensen zijn ook heel vriendelijk tegen elkaar. Iedereen zegt goedemorgen of goedemiddag.”*

Nieuwe wijken zijn blijken dus allesbehalve los zand te zijn, ook al zijn er ook in nieuwe wijken mensen die weinig met andere buurtgenoten optrekken. In de Vinex-wijken zijn dat vooral de niet-gezinshouders. Sommige bewoners hebben veel contacten, anderen wat minder, maar van geheel anonieme leefwerelden is eigenlijk nauwelijks sprake. De vorm waarin bewoner elkaar ontmoeten, is vergeleken met vroeger wel enigszins veranderd. Waar vroeger koffievisites bij de burens regel waren, is nu de borrel aan het eind van de middag meer in trek en heeft de straat/buurtbarbecue Nederland veroverd. Bij het WK-voetbal zullen de meeste oranje vlaggetjes in de oude stadswijken hangen, maar ook in de nieuwe wijken wordt -meestal zonder vlaggetjes- vaak wel met een van de burens samen TV gekeken. Belangrijke nieuwe vorm van sociaal contact is verder: de hand- en spandiensten rond de kinderen. Tweeverdieners met kinderen hebben elkaar hard nodig als het gaat om de wederzijdse opvang, het halen en brengen en het invallen bij ziekte. En ook het kopje suiker komt weer terug: *hebben jullie nog wat brood in de vriezer?* De bakker om de hoek is zo hebben we al kunnen zien vaak niet aanwezig. Sociale contacten en wederzijdse hulp vullen dit gat. En als je vandaag de burens helpt, kun je morgen gemakkelijker op hen een beroep doen: welbegrepen eigenbelang.

3.6 Politiek-tactische binding

Bij de politiek tactische binding gaat het om binding in de vorm van organisatie en actie: de wijze waarop en de mate waarin bewoners zich voor hun buurt en woongenot inzetten. Als al het werk gedaan is - baan, huishouden en kinderen - wie heeft er dan nog tijd om zich met de buurt te bemoeien? Het drukke tweeverdienersgezin dat massaal de nieuwe wijken bevolkt, lijkt niet de meest voor de hand liggende bewonerscategorie om in actie te komen, zo lijkt het. Hoe vaak wordt het woord tweeverdieners in dit verband niet in negatieve zin gebruikt? Ook bewoners – tweeverdieners – van de nieuwe wijken zelf blijken een gebrek aan inzet te relateren aan het hoge percentage tweeverdieners in de wijk: *“hier wonen alleen tweeverdieners met drukke banen, die zie je nooit”* (Hoorn, Kersenboogerd). Toch is het niet zo dat tweeverdienende gezinnen niet geïnteresseerd zouden zijn in het wel en wee van hun wijk. Zij zijn ook bereid om daar tijd in te steken, maar dat moet dan niet uit de hand gaan lopen. De bewonersvereniging van de Vinex-wijk IJburg is heel actief, maar al een tijdje zonder voorzitter: niemand wil zo'n tijdrovende en moeilijk in de tijd te overziene taak op zich nemen. Wel een klus klaren, niet zo gauw het voortouw nemen. Een bewoner uit de Aker: *“Toevallig was er 25 mei een bijeenkomst over de ecologische zone. Daar kon ik niet naar toe en dat zat me dan ook echt dwars, zelfs. Er is dan een initiatief, weet je wel, daar wil ik dan graag aan mee doen. Ik zou het initiatief niet gauw zelf ontplooiën, want daar heb ik gewoon geen tijd voor, maar ik wil er best aan mee doen. Als iemand dat opzet, wil ik daar graag mijn tijd aan besteden, ja.”*

Belangrijk is ook of bewoners het eigen belang herkennen. Ontwikkelt de ecologische zone zich tot een mooie wandelroute, stijgt de waarde van mijn huis als we ons inzetten voor meer groen of kan overlast verminderd worden? Politiek-tactische binding gaat vooral over belangen. Dat kan al vroeg beginnen. Tegenwoordig is het niet vreemd als al voor de oplevering van een nieuwe wijk toekomstige bewoners zich via internet organiseren als gesprekspartner voor de gemeente of als onderhandelingspartner voor de

aannemer. Allemaal bedoeld om de nieuwe buurt en wijk een beetje naar eigen idee vorm te geven. Organisatie en actie zijn vlak voor en vlak na de oplevering het meest vergaand. Dan zijn er ook de meeste onderlinge contacten tussen bewoners. Maar als de grootste problemen na oplevering zijn opgelost, wordt de organisatiegraad minder. De wijk is klaar, de ergste gebreken hersteld, het leven herneemt zijn loop. Pas na ongeveer 15 jaar ontstaan de eerste scheurtjes in de nieuw gepleisterde wijk: tuinhekjes raken wat verveloos, speelobjecten blijken kapot, een afvalbak wordt in brand gestoken. Er komt ook een nieuwe generatie bewoners, die de oude garde met de inmiddels opgegroeide pubers niet als 'ons soort mensen' herkent. Dat betekent dat er of een nieuwe cyclus van organisatie en actie aanbreekt of dat de wijk in een neerwaartse spiraal terechtkomt.

*Virtuele burens komen al op bezoek voordat de eerste paal is geslagen. Op buurtsites bloeit het overleg, over de huizen die nog moeten verrijzen. A. Krikke begon de website Vathorst. Nu in maart 2002, nog voordat het eerste huis werd opgeleverd en een jaar voordat Krikke zelf naar deze Amersfoortse nieuwbouwwijk verhuisde. Aanvankelijk maakten de toekomstige bewoners zich druk om een baggerdepot in de buurt, daarna volgde de aansluiting op de centrale ventilatie, oproepen voor oppassen, tips over goedkope bouwmaterialen en de onderhandelingen met de aannemer.
(Trouw 22 januari 2005)*

Politiek-tactische bindingen zijn niet voor elke bewoner even intensief. Bekend is dat eigenaar-bewoners zich – wederom vanuit goed begrepen eigenbelang – eerder druk maken over 'kleinigheden' dan huurders. Meer algemeen gesteld zijn veel Vinex-wijken de ultieme materialisatie van het middenklasse ideaal: schoon, heel en veilig. Bij een nieuwe woning hoort ook een smetteloze buitenruimte en daar blijkt nu juist vaak de schoen te wringen. Rommel op straat, allerlei vormen van overlast, het wordt het blokje huurwoningen in de Vinex-wijk maar al te snel in de schoenen geschoven. We herkennen hier de angst voor de achteruitgang van de wijk die welhaast onlosmakelijk verbonden is met suburbia (Hamers, 2003) en veel te maken heeft met de angst dat de eigen woning in waarde daalt. Vrijwel niemand is hier echter continu mee bezig. Nieuwe wijken kunnen in politieke zin omschreven worden als *communities of limited liability* (Suttles, 1972). Nu is de ene bewoner en dan weer eens de andere bewoner bezig met dit en dat: het tekort aan parkeerplekken, het zwerfvuil of de tramlijn die maar niet doorgetrokken wordt. Na verloop van tijd bloeden acties dood. Het ongerief is opgeheven of niemand maakt zich er meer druk om. Soms worden ook geen echte acties georganiseerd en knappen bewoners bepaalde zaken gewoon zelf op, zoals een Rotterdammer uit Stadstuinen aangeeft: *"Ze doen tegenwoordig alles aan veiligheid, maar schoon is er niet bij. Af en toe is er weer een van de bewoners die het te erg vindt worden en die gaat een bezem ophalen en dan zie je binnen de kortste keren iedereen weer vegen. Dus dat werkt op zich wel."* Zelf vegen gaat sneller dan eindeloos de gemeente bellen. Tijd is en blijft een schaars goed voor de meeste bewoners.

Actieve inzet is doorgaans verbonden met een klein gebied rondom de woning. Het is het deel van de wijk dat bewoners zelf kunnen (over)zien, waar ze de meeste mensen kennen en waar ze nog enige controle over kunnen uitvoeren. Het is ook het gebiedje waar het eigenbelang het grootst is. Veel politieke betrokkenheid en tactische inzet komt immers ook voort uit – alweer – goed begrepen eigenbelang.

Figuur 3.5

Fout parkeren in de Vinex

3.7 Resumerend

In hoeverre zijn bewoners van Vinex-wijken in tijdruimtelijke zin gebonden aan de plek waar ze wonen? Uit bovenstaande blijkt dat tijdruimtelijke binding ook voor de moderne – vaak als supermobiel voorgestelde – bewoner van nieuwe wijken nog steeds bestaat. Dagelijkse activiteitenpatronen kennen een tijdruimtelijke eindigheid en daarmee is de binding van bewoners aan de woonplek een gegeven. Voor veel dagelijkse en wekelijkse activiteiten rond werk, vrienden, familie, scholen en winkels geldt dat zij doorgaans niet echt ver van de eigen woning zijn gesitueerd. De gemiddeld afgelegde afstand per dag stijgt weliswaar, maar dat komt vooral vanwege de hogere participatie van vrouwen aan het arbeidsproces en de optelsom van allerlei kris-krasbewegingen. Het huidige activiteitenpatroon van het combineren maakt mensen wel mobieler maar zij raken niet noodzakelijkerwijs veel verder van huis. Dat maakt het op de weg overigens wel drukker. De dagelijkse files zijn hiermee goed te verklaren en brengen ook weer een reactie teweeg. Sommige bewoners hechten heel erg aan nabijheid: dat zijn de stedelingen die bijna een angst voor afstand ontwikkelen: *ik moet er niet aan denken elke dag in de file te staan*.

Het schaalniveau waarop bewoners gebonden zijn aan hun woonplek varieert met het type binding. Economische binding met de nieuwe woonwijk komt weinig voor. Er zijn maar weinig bewoners die in de eigen buurt werken. Een enkeling heeft een bedrijfje aan huis en een grotere groep werkt wel eens thuis in het kader van een baan elders. Veel grootstedelijke Vinex-bewoners werken in de eigen woonplaats; andere bewoners

vooral in de eigen regio. In alle gevallen blijkt de afstand tot het werk een belangrijk zelf opgelegd criterium bij het zoeken van een nieuwe woning. Dat maakt de manoeuvreerruimte van tweeverdienende stellen beperkt. Functionele binding blijkt vooral op buurt- en wijkniveau te bestaan. Waar mogelijk zoeken bewoners naar voorzieningen in hun directe omgeving, maar zij voelen zich daartoe niet veroordeeld. Selectiviteit volgt nabijheid. Als het in de eigen wijk niet voorhanden is, gaat men het elders halen – bijvoorbeeld in de vorige woonplaats. In mindere mate geldt dit voor de zogenaamde kindvoorzieningen. Spelen, opvang, onderwijs moeten niet te ver weg zijn. Dit heeft ook van doen met de dagelijkse opdracht waar de ouders voor staan: het combineren van werk en zorg. Vinex-bewoners zijn kritische consumenten. Dat geldt ook voor de sociale contacten die zij aangaan. De sociale binding van bewoners van nieuwe wijken is groter dan verwacht. Wel is deze vooral gericht op ‘ons soort mensen’. Soms zijn dit oude relaties die zijn meeverhuisd: oude burens, voormalige collega’s en zelfs familie. De nieuwe wijk is in sociale zin minder nieuw dan gedacht. Meestal wordt dit als prettig ervaren, soms ook niet. Sociale contacten zijn er in de nieuwe wijken vooral tussen huishoudens met kinderen onderling. Zij maken snel – en vooral met elkaar – contact. De buurt in sociale zin is vaak klein: de straat, deze kant, dit blok. Daar wonen de mensen met wie wordt geborreld. Dat zijn ook de burens met wie handen spandiensten worden geruild, nodig voor het blijvend functioneren van deze werkende gezinnen. Het voorzieningenaanbod schiet op dit punt – misschien wel per definitie – te kort. Bij de politiek-tactische binding zien we het belang van het laagste schaalniveau terug, vooral waar het gaat om spontane acties die de eigen belangen betreffen. Het organiseren van bewoners begint al vroeg. Elke zichzelf respecterende nieuwe woonwijk heeft een website voor bewoners nog voordat de eerste paal de grond in is! Na oplevering van de wijk neemt de organisatiegraad van bewoners doorgaans af. In de nieuwe wijken is nauwelijks sprake van ernstige vormen van overlast die een stevige organisatie van bewoners rechtvaardigen.

Afhankelijk van de huishoudensituatie van de betrokkenen zijn bepaalde bindingen groter of kleiner. Vooral tweeverdienende gezinnen met kleine kinderen blijken op allerlei fronten meer gebonden dan andere huishoudens. En dit moderne taakcombinerende gezin is precies het type huishouden dat in de Vinex ruim vertegenwoordigd is. De buurt is misschien niet meer wat deze geweest is. Tegelijkertijd is er een nieuwe buurt ontstaan. Verschillende hier onderscheiden tijdruimtelijke bindingen lopen door elkaar. Waar mensen in de buurt boodschappen doen, hun kinderen naar school brengen, komen ze ook andere bewoners tegen en bespreken gezamenlijk problemen als dat aan de orde is. Dat is de reden dat een goed geoutilleerde woonomgeving niet alleen praktisch is voor bewoners maar ook toekomstwaarde heeft als samenleving.

4 Hier woon ik!

Bij binding aan gaat het om binding die voortkomt uit tijdruimtelijk gedrag. Wat doen de bewoners van nieuwe wijken en waar? De veronderstelling is dat gedrag en binding samen gaan. Als bewoners regelmatig ergens komen, dan zullen ze met die plek en met de mensen daar een bepaalde band ervaren. Daarmee is de ervaring van binding sterk afhankelijk van de conditionerende kant van het wonen. Als in een wijk geen werkgelegenheid is, weinig voorzieningen zijn en weinig gelijkgestemde andere bewoners dan is er ook weinig dat de bewoners aan die wijk bindt. Naast de tijdruimtelijke bindingen is er de binding met de woonplek in symbolische zin. Het gaat hier om de identificatie met de nieuwe woning en woonomgeving. Sommige auteurs zijn van mening dat tijdruimtelijke bindingen afnemen – bewoners zijn mobiel, begeven zich met ogenschijnlijk groot gemak in de netwerksamenleving die ze zelf construeren – terwijl de symbolische binding met de woonplek toeneemt (Van Engelsdorp Gastelaars, 2003). Bewoners zouden meer dan ooit behoefte hebben aan het maken van een statement: hier woon ik! Daar hoort dan wel een verhaal bij. Dat verhaal kan met een mooi woord de expressieve waarde van het wonen worden genoemd (De Wijs-Mulkens, 1999). *“Het moet een bepaalde uitstraling hebben, want je bent trots op je huis.”* zo merkt een bewoner uit Getsewoud op. Het is haar ook gelukt dit te bereiken, want ze vervolgt: *“Ja, als ik aan de overkant sta, ben ik trots dat het van mij is.”*

Bewoner vertellen verhalen over de plek waar ze wonen, of de plaats waar ze nooit zouden willen wonen. Zo'n verhaal vertelt ook een beetje wie zij zelf zijn of zouden willen zijn. *“Het moet wel Amsterdam zijn”*, vertelt een toekomstige bewoner van IJburg. Maar een bewoner uit Getsewoud laat zich ontvallen dat ze nooit een huis in Amsterdam zou kopen: *“Nee, dat is geen leven voor je kinderen. Dat is geen toekomst.”* Twee uitersten; elke bewoner construeert zijn eigen unieke verhaal. De inwoner van IJburg wil graag benadrukken dat hij wel in Amsterdam woont, al is het dan aan de uiterste rand. Dat is de stad waar hij bij wil horen: hij is (nog steeds) een echte Amsterdammer. En de geciteerde vrouw uit Getsewoud geeft aan dat zij en haar gezin juist geen deel willen uitmaken van Amsterdam: dat is geen plaats voor een gezin, dat doe je je kinderen niet aan. In dit verband is het interessant dat Almere in een recente advertentiecampagne als slogan heeft gekozen: *‘Kies voor buiten wonen....zonder Amsterdam te hoeven missen.’*

De projectontwikkelaar richt zich – gezien de bijbehorende foto – op dertigers die nog geen kinderen hebben. Na de ouderen, probeert men nu de jongeren te werven. Dat gebeurt in stappen. Het gaat om mensen die toe zijn aan een volgende stap in de wooncarrière: een grotere en mooiere koopwoning en een rustiger leven. Maar dat moet niet meteen een definitief afscheid van de stad betekenen. Daar is deze leeftijdscategorie nog niet aan toe: Amsterdam moet wel in de buurt zijn.

Ooit komt het moment om te kiezen: blijven we in de stad of gaan we buiten wonen? Kies nu voor de beste oplossing een appartement of penthouse in Residence Noorderplassen, Almere. Dan woon je buiten en...

We hebben gezien dat sommige ouderen juist niets meer met Amsterdam – de grote stad – te maken willen hebben: *“Als het maar geen Amsterdam is”*, verzuchtten veel oudere ex-Amsterdammers die we

Figuur 4.1
Expressieve waarde

in Almere tegenkwamen. Die moeten met een andere slogan naar Almere gelokt worden. Maar voor alle leeftijdscategorieën geldt dat zij daar dan wel een verhaal bij moeten kunnen vertellen. Wat biedt Almere om een verhuizing vanuit Amsterdam te rechtvaardigen? De vraag in dit hoofdstuk is of nieuwe wijken bewoners genoeg te bieden hebben om een onderscheidend verhaal te vertellen. Kunnen ze zich identificeren met de nieuwe wijk of de nieuwe stad? En wat zegt dat verhaal uiteindelijk over de waardering van de woonplek? We maken een onderscheid tussen identificatie op het niveau van de woning, de buurt en de woonplaats.

4.1 Een jaren dertig woning

Uit tal van studies blijkt dat veel Vinex-bewoners en die van nieuwe wijken in het algemeen tevreden zijn over hun woning. Ruim 90% geeft aan tevreden te zijn (WBO, 2002). Ook in interviews geven bewoners aan dat de woning de belangrijkste reden van verhuizen is. Ze zijn blij met de ruimte die de nieuwe woning hen biedt. Dat heeft ongetwijfeld iets te maken met het hoge aandeel koopwoningen, althans voor de Nederlandse traditie (ongeveer 70%). Wanneer je iets hebt gekocht, ga je daarna niet vertellen dat het niet deugt. Tenzij er sprake is van bedrog. De woning is daarnaast het object bij uitstek waarmee bewoners hun smaak kunnen uitdrukken. Het inrichten van een woning met zelf gekozen spullen draagt bij aan een gevoel van thuis zijn. In het

algemeen is de woning ook de plek waar de geliefden wonen, en daar komt eveneens een sterke identificatie uit voort.

Niettegenstaande een algemeen positieve identificatie met de eigen woning zijn er toch verschillen. Inwoners van Getsewoud (Nieuw Venne) geven in interviews hoog op over hun jaren dertig woning: *“Ja, ik was er wel gecharmeerd van. Van het model, een beetje jaren dertig, met een brede dakgoot. Dat vond ik mooi. Het was wel een lot uit de loterij dat je dit kreeg. Maar toen we dit dan aangeboden kregen, was ik er wel blij mee. Het was wel een beetje een huis, dat ik, als ik de vrije keus had gehad, ook gekozen zou hebben. Vergeleken met andere huizen uit de buurt. Dan ben ik nog steeds heel tevreden en niet jaloers op anderen ofzo.”* In de Amsterdamse Aker staan – afgezien van de villa’s rond het Iseoplantsoen – gewone rijtjeswoningen en geen van de bewoners weidt hierover uit. Zij zijn gewoon blij met hun nieuwe woning, vooral met de voor/achtertuin en het groene uitzicht. Op zichzelf niet heel erg bijzonder, maar in de Amsterdamse context wel een schaars goed.

Figuur 4.2
Een lot uit de loterij

Jaren dertig woningen blijken nog altijd ongekend populair te zijn. Dat zou betekenen dat de woonconsument, zoals bewoners in makelaarskringen worden genoemd, een traditionele woonvoorkeur heeft. Dit lijkt te kloppen. Experimentele woningen worden minder snel verkocht. Volgens sommige makelaars heeft dit veel te maken met de afnemende woningnood. De woonconsument wordt weer kritischer.

Ze leken zeer verkoopbaar, de zestien 'lintwoningen' in de Vinex-wijk Vathorst in Amersfoort. Grote strakke woningen, puur modernisme, met veel glas en hout, zonder eigen tuin, niet goedkoop. De koper zou verrukt zijn, helaas hij moest ze niet...De plek waar de linthuizen zouden worden gebouwd, wordt nu verkaveld. De zestien woningen krijgen een jaren-dertig uitstraling en een eigen tuin. (Cobouw, 14 november 2002)

Ook de angst dat een 'experimentele' woning later niet goed verkoopbaar is, speelt een rol. Toch is het vreemd dat bewoners enerzijds een onderscheidende woning willen en anderzijds niet echt een heel 'andere' woning. Het effect ervan is in ieder geval een nogal eentonig beeld in de Vinex-wijken: straten vol met min of meer dezelfde (goed verkoopbare) eengezinswoning. Dit is ook precies de kritiek van de professionals zoals we hebben gezien. De bewoners zelf lijken zich hier net iets minder druk om te maken. Een

woning moet lijken op het huis zoals wij dat allemaal als kleuters tekenden: gewoon vier muren met een puitdak erop en dat het dan in een rijtje staat nemen we op de koop toe.

4.2 Ik vertel liever niet dat ik in de Kersenboogerd woon

Waar de nieuwe woning over het algemeen zeer positief gewaardeerd wordt, geldt dat in iets mindere mate voor de nieuwe wijk. Wanneer we een onderscheid maken tussen inbreidingslocaties (in de oude stad), Vinex-uitleglocaties en overige uitleglocaties dan valt op dat de waardering van de woonomgeving in Vinex-uitleglocaties minder positief uitvalt dan in de overige – veelal kleinschaliger en dichtbij of zelfs in de stad – woonwijken. De gezelligheid en saamhorigheid van de buurt wordt er minder positief beoordeeld en over de winkels en het groen is men zelfs relatief ontevreden (RPB, Ruimtemonitor, 11-10-2005). Hier wreekt zich ongetwijfeld de spanning tussen individuele woonwensen en de minder positieve optelsom daarvan op het niveau van buurt en wijk. Iedereen wil rust. Dit resulteert dan echter wel in een monofunctionele saaie straat, die veel bewoners eigenlijk ook weer niet willen.

Wat betekent een matige tevredenheid over de woonomgeving voor de identificatie van bewoners met hun wijk? Noemen zij de wijk waar zij wonen expliciet, zijn ze er trots op of willen ze de naam van de wijk juist verborgen houden? Als het verhaal is dat bewoners liever niet vertellen waar ze precies wonen dan is dat eigenlijk heel pijnlijk. De bewoner uit de Kersenboogerd die we over zijn nieuwe wijk interviewde geeft aan er niet gelukkig te zijn. Hij zou liever weer terugkeren naar zijn oude wijk, de Risdam: *"als ik deze woning daar zou kunnen krijgen"*. Dit heeft veel te maken met de slechte reputatie van de wijk: *"als ik aan de Kersenboogerd denk, dan denk ik het eerste aan criminaliteit."* Reputaties van wijken geven aan hoe bepaalde gebieden bekend staan, wat de identiteit van de plek is. In een klein gedeelte van de de Kersenboogerd is er sprake van inbraak en vandalisme, maar dit levert deze hele nieuwe wijk een slechte reputatie op.

Reputaties van wijken zijn snel gevestigd en het is het streven van elke stedenbouwer om een nieuwe wijk op een 'positieve manier in de markt te zetten'. Dat is bij IJburg redelijk goed gelukt. Deze Vinex-wijk aan de oostzijde van Amsterdam is met veel toeters en bellen tot stand gekomen. Zo is er een referendum geweest, waarbij milieueisen zijn afgedwongen. Enkele woonprogramma's op televisie waren gesitueerd op IJburg en het is de wijk waar het eerste stadsstrand van Nederland is gemaakt

(Blijburg). De waterrijke locatie sluit bovendien naadloos aan bij het bekende Oostelijk Havengebied. Dit alles heeft de bekendheid van IJburg vergroot en geleid tot een positieve reputatie. Al is deze zeker niet onomstreden. Aan de andere kant van Amsterdam, de minder populaire westkant, ligt De Aker, ook een Vinex-locatie. Wie heeft er – buiten Amsterdam – ooit van De Aker gehoord? Van de bewoners staat niemand zich er op voor in de Aker te wonen. Hoewel de bewoners hier over het algemeen tevreden zijn, is de identificatie met de nieuwe wijk vele malen kleiner dan in IJburg. De Aker is een nieuwbouwwijk zoals we er vele hebben in Nederland. Deze wijk onderscheidt zich vooral als nieuwe Amsterdamse wijk en dat is ook wat veel bewoners zoeken: een huis met een tuin in Amsterdam. Op de vraag of zij de huidige woning ook gekocht zouden hebben als hij niet in Amsterdam zou staan, antwoordt een meerderheid van de bewoners (55%) ontkennend.

Meer in het algemeen blijken nieuwe wijken slechts moeizaam een eigen identiteit op te kunnen bouwen. Soms is die identiteit neutraal (de Aker), soms is die negatief (Kersenboogerd) en heel soms roept de nieuwe wijk een gevoel van trots op die tot een sterk positieve identificatie leidt (IJburg). Maar – in het laatste voorbeeld – moet dan wel eerst afgerekend worden met de negatieve klank van Vinex of zoals een bewoner uit IJburg het formuleert: *“Dit is geen Vinex, dit is bijzonder!”* Veel mensen schrikken een beetje bij de aanblik van een eindeloze plak nieuwe woningen eigen aan grote Vinex-locaties. Hoe ga je daar je weg zoeken, hoe zorg je ervoor dat je je daar een beetje thuisvoelt? Nieuwe wijken zijn nog onbeschreven bladen.

In een woning in Vathorst is Neeltje Westenend bezig met een kunst/onderzoeksproject ‘Who’s afraid of Vinex?’ Een nieuwe gemeenschap bestaat uit nieuwe beelden: nieuwe straten, nieuwe tuinen, nieuwe huizen, nieuwe interieurs. Maar waarin ligt de oorspronkelijke identiteit van de bewoner? Om daar een antwoord op te krijgen interviewt Ten Westenveld bewoners en vraagt ze naar hun huis, interieur, auto, etc. Ze zoekt naar een manier waarop de identiteit – die nu nog vooral binnenshuis zichtbaar is – naar buiten kan worden gebracht en zo een gezicht kan geven aan Vathorst. (Vathorst.com 30 mei 2005)

In Vathorst, een nieuwe wijk in Amersfoort, is een kunstproject gestart met het doel een identiteit voor de nieuwe wijk te creëren. Interessant aan dit kunstproject is dat onderkend wordt dat identiteit van plaatsen tot stand komt in interactie met bewoners en bezoekers. Van boven opgelegde identiteiten – het in de markt zetten van een plaats – worden lang niet altijd door bewoners herkend en onderschreven. Identiteiten zijn altijd en voortdurend omstreden.

Hoe gaan bewoners om met een wijk die weinig identificatie biedt of die een ronduit slechte reputatie heeft? Bewoners zijn behoorlijk actief in het afbakenen van wat zij nog als hun buurt beschouwen. Selectieve afbakening van de ‘eigen’ buurt heeft veel te maken met het weglaten (daar woon ik niet) van de als slecht bekend staande delen. Zo geven bewoners van een nieuwe wijk Park Oosterbaan in Schalkwijk/Haarlem aan niet in Schalkwijk te wonen dat niet zo’n goede naam heeft: *Wij zeggen ook nooit; “We wonen in Schalkwijk”. Ja, ik wel, maar de meeste mensen hier wonen in Haarlem-Zuid. Wij vinden ook niet dat we een onderdeel vormen van Schalkwijk, maar meer van Haarlem Zuid of Heemstede. Officieel gezien hoort de wijk bij Schalkwijk, maar als je dat zegt associëren mensen dat met die massa flats, toestanden en dat hele allochtone gedoe. Dat doet afbreuk aan je status zeg maar.”* In het algemeen schakelen bewoners gemakkelijk over op een lager

schaalniveau als het gaat om de omgeving waarmee zij zich identificeren. In de Hoornse Kersenbogaard vertellen bewoners dat zij in het nieuwste 'duurdere' gedeelte van de wijk wonen. Daar is de negatieve beeldvorming niet op van toepassing. Sommige bewoners gaan zelfs niet verder dan de eigen straat of het eigen blok: *ik woon daar bij de dijk, met de rest hier in de wijk heb ik niet zoveel*. Maar weer andere bewoners gaan een schaalniveau hoger. Zij geven aan dat het niet de wijk is waar zij wonen die voor hun identiteit belangrijk is, maar de woonplaats. Zij praten niet over de Kersenboogerd maar over een buitenwijk van Hoorn. En Hoorn is nu net wel weer een plaats waar je mee aan kunt komen: een oude Zuiderzeestad met een eigen geschiedenis en een rijke, historisch te duiden, stadskern.

4.3 Maarten wil Utrecht niet uit

Elke nieuwe wijk is hetzelfde verzuchtte een bewoner in Hoofddorp. Maakt het dan nog wat uit of die wijk in Hoofddorp of in Utrecht ligt? Dat blijkt inderdaad het geval. Gevraagd naar de reden om een woning in Leidsche Rijn te kopen, luidde het antwoord van een vrouw: *'We hebben niet bewust voor Leidsche Rijn gekozen, maar zijn gevallen voor het huis. Voor Utrechtse begrippen was het ook heel betaalbaar. Ook wilde ik graag een grote tuin hebben. Een huis buiten de stad had ik ook leuk gevonden, maar Maarten wilde Utrecht niet uit'*(Intermediair, nr. 16, vol. 40). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de locatie van een Vinex-wijk van groot belang is voor haar bewoners. Natuurlijk vanwege de tijdruimtelijke bindingen (hoofdstuk 3), maar zeker ook vanwege de binding met de woonplaats waar de nieuwe wijk deel van uitmaakt. Postcode telt – we wisten het al van Herman Heinsbroek. Deze oud-politicus heeft zijn brievenbus verplaatst van zijn voortuin in Huizen naar zijn achtertuin die grenst aan het meer prestigieuze Blaricum.

Naar Almere of naar de Aker? Wat maakt het uit? Het is alle twee op enige afstand van het centrum van Amsterdam gelegen. Toch blijkt dat voor bewoners veel uit te maken. Voor de een heeft Amsterdam een positieve connotatie (*"het moet wel Amsterdam zijn"*), voor de ander heeft de hoofdstad juist een negatieve klank (*"als het maar geen Amsterdam is"*). Locatie is dus niet alleen belangrijk als conditionerende variabele voor de organisatie van het dagelijks leven, maar heeft ook gewicht als expressieve waarde en geeft uiting aan waar je bij wilt horen. Het blijkt dat bewoners vaak positieve ankerpunten zoeken om zichzelf te positioneren. Zo zijn inwoners van het Golfpark in Lelystad – een nieuwe wijk die overal in Nederland zou kunnen liggen – er van overtuigd dat er een waardig standbeeld voor ir. Lely moet komen in Lelystad. Zij zijn geïnteresseerd in de lokale geschiedenis, hoe smal die op het eerste gezicht ook lijkt en voelen zich op die manier meer verbonden met hun nieuwe stad.

Over het algemeen is de binding met de woonplaats groter dan die met de nieuwe (Vinex) wijk: *"Ik ben hier gehecht geraakt"*, vertellen sommige bewoners van nieuwe wijken. Zij bedoelen dan niet zozeer de wijk – waar ze nog maar net wonen – maar verwijzen naar hun woonplaats waar ze al een veel langere historie mee hebben. Dat zou er op duiden dat lokale binding en ruimtelijke identiteit niet los van elkaar staan. Het betekent ook dat identificatie op het niveau van de woonwijk – de Vinex-wijk met zijn recente ontstaansgeschiedenis – moeilijker tot stand komt en meer tijd zal vragen.

Uit verhuizingonderzoek weten we dat mensen pas na vijf tot tien jaar het gevoel krijgen zich een beetje thuis te voelen. Tijd zal dus zijn werk doen. Al is hier ook een kanttekening te plaatsen. Tijd hoeft niet altijd tot een positieve ontwikkeling te leiden. Het is al eerder geschreven: reputaties van wijken kunnen zich plotseling in negatieve zin ontwikkelen. Daar is moeilijk grip op te krijgen.

4.4 Ik zou overal kunnen wonen

Bovenstaande verhalen zouden kunnen suggereren dat bewoners zich altijd zeer bewust zijn van de plek waar ze wonen of waar ze eventueel naar toe willen verhuizen, maar er zijn ook genoeg mensen voor wie het allemaal niet zoveel uitmaakt. Zij geven aan dat ze overal wel zouden kunnen wonen zolang de woning maar in orde is: *“Tegenwoordig, met de huidige communicatiemiddelen, maakt het denk ik, bijna niet meer uit waar je woont. Van mijn part ga je naar Nieuw-Zeeland toe. Of weet ik waar, de Pyreneeën. Dat is een heel groot voordeel, vind ik.”* (citaat Nieuw-Vennep) En een andere bewoner: *“Nou, als je mij nu in Groningen zou plaatsen met werk en voorzieningen, maakt mij niet uit. Dan aard ik overal.”* (citaat De Aker)

Figuur 4.3

Inwisselbaar woonpakket?

In het boek 'Buitenwijk' komen bewoners aan het woord die de auteurs tot de categorie nomaden rekenen. Dat zijn bewoners die in de nieuwe wijk zijn neergestreken maar

volgens eigen zeggen weinig in hun wijk ondernemen. Zonder heimwee vertrekken ze ook weer, mocht het nodig zijn. Dat zijn de echt *footloose* bewoners. Wel zijn zij - zo laat ook ander onderzoek zien - sterk in de minderheid. Een grotere groep betreft bewoners die zich wel gebonden voelen aan (in tijdruimtelijke zin), maar nauwelijks verbonden met (in symbolische zin) hun nieuwe woonplek. Zij zijn vaak tevreden met hun huidige woonplek, ondernemen daar veel, maar identificeren zich veel minder met de nieuwe wijk. Zij beschouwen de woning, het tuincentrum of de tennishal als inwisselbaar. Zij doen aan het zogenaamde 'functionele' wonen (Metaal, 2005). Over het algemeen heeft deze groep weinig te klagen en is hun woonplek voor de eigen identiteit ook niet zo erg belangrijk. Dat type bewoners kwamen we veel tegen in Almere. Veel bewoners in Almere hebben daar sterke tijdruimtelijke bindingen, maar de identificatie met hun stad is veel minder groot. Hoeveel ze er ook doen, hoe tevreden ze ook zijn, slechts een minderheid noemt zichzelf Almeerder. Interessant is hier weer de positie van gezinnen met kinderen. De beslissing om ergens kinderen te krijgen, ze daar ook te laten opgroeien, brengt een grotere dan gemiddelde identificatie met zich mee. Mensen met kinderen wortelen!

Uit verschillende studies blijkt dat de vraag – zit ik hier nog wel goed - vaker en indringender gesteld wordt door (grote) stadsbewoners. Stedelijk wonen is nog altijd meer risicovol dan rustig wonen in een nieuwe wijk, met veel middenklasse bewoners om je heen. Er is een duidelijk appèl om een antwoord te verzinnen op de vraag wie je eigenlijk bent of zou willen zijn, ook in ruimtelijke zin. Voel ik me hier - in deze buurt, wijk, stad - nog wel thuis?

4.5 Resumerend

Naast de tijdruimtelijke binding *aan* is er de symbolische binding *met* de woonplek. Het gaat dan om de vraag wat de woning, de wijk en de woonplaats bijdragen aan de eigen identiteit. Kunnen bewoners zich identificeren met hun woonsituatie en zo ja op welke schaal? De (gekochte) zelf ingerichte woning blijkt het meest belangrijk voor bewoners als het gaat om de vraag waarmee ze zich primair identificeren. De symbolische binding met de eigen woning is doorgaans groot en die wordt groter naarmate de woning een combinatie is van 'heel gewoon' met 'toch bijzonder'. Wat dit betreft doet de jaren dertig woning het nog altijd goed. Identificatie met de woonplaats varieert sterk. Vooral Amsterdammers lijken zich erop voor te willen staan dat zij uit Amsterdam komen, maar dit verschijnsel blijft niet tot de hoofdstedelingen beperkt. Ook historische stadjes zoals Hoorn en Haarlem of prestigieuze woonmilieus als Bloemendaal of Laren zijn plaatsen waar mensen bij willen horen. In het algemeen lijkt binding met een nieuwe wijk moeilijk tot stand te komen. Identificatie met de nieuwe wijk is vaak neutraal, soms negatief, soms positief. Nieuwe wijken zijn weinig onderscheidend. Dit draagt niet bij om een zekere trots te genereren. Bij neutrale of negatieve connotaties schakelen bewoners schijnbaar moeiteloos over naar een lager of een hoger schaalniveau van identificatie. Als de wijk niet de plek is waar men over wil verhalen, dan benadrukken bewoners vooral de binding met de woonplaats of met een heel klein gebied: dat nieuwste gedeelte of dat stukje langs de dijk.

De beperkte bestaansduur die nieuwe woonwijken per definitie kenmerkt, draagt niet bij aan een sterke binding. Bewoners van nieuwe wijken in nieuwe steden zijn hierbij extra in het nadeel. Zij kunnen niet verwijzen naar een historisch stadshart of een in ander opzicht heroïsch verleden. Lelystad lijkt op dit punt een interessante uitzondering. Zou dat komen omdat iedereen wel eens van ir. Lely heeft gehoord? Maar wat voor bijzonders heeft Almere? Veel inwoners uit Almere weten dat niet en zien zichzelf niet als 'echte' Almeerder. Toch maken ze voor veel activiteiten gebruik van hun nieuwe stad en wijk en zijn ze over het algemeen zeer tevreden. Aan hun nieuwe woonsituatie maken ze echter weinig woorden vuil. Zij behoren tot een de groep mensen, voor wie de woonsituatie niet zo'n belangrijke bron van identificatie is. Zolang het huis bevalt, voorzieningen bereikbaar zijn en er geen grote overlast bestaat, voldoet de woonplek in functionele zin. Dat is voor een deel van bewoners in nieuwe wijken genoeg: *"we hebben hier niets te klagen."*

5 Agenda voor de toekomst

Wie heeft er nu gelijk? De professional met zijn stevige kritiek op de nieuwe wijken in Nederland en met name op de Vinex? Of de over het algemeen tevreden bewoner met zijn kleinere kritiekpunten?

5.1 Andere ogen

Het valt op dat de professionele kritiek over andere zaken gaat dan die waar bewoners op letten. Professionals kijken vooral naar de buitenkant, de vorm, de esthetiek en de dichtheid van de nieuwe wijk. Hoe ziet het er uit? Daarnaast worden ook kritische kanttekeningen geplaatst over de functionele – of liever het tekortschieten ervan – kant van het wonen: het gebrek aan voorzieningen en de matige aansluiting op het openbaar vervoer. Bewoners kijken met andere ogen. Zij hebben een persoonlijke woongeschiedenis, een specifieke huishoudensituatie en een financieel budget, waarmee zij het aanbod op de woningmarkt beoordelen. Voor veel bewoners van nieuwe wijken betekent verhuizen naar een nieuwe wijk een volgende stap in de wooncarrière. In bijna alle gevallen wordt een woning betrokken die nieuwer, groter en van een betere kwaliteit is dan de voorgaande. In veel gevallen betekent het echter ook dat de oude vertrouwde buurt – met de wereld op loopafstand – verlaten is. De nieuwe wijk, de nieuwe woning, is voor veel bewoners simpelweg een compromis en over dat compromis moet ook nog eens stevig onderhandeld worden met de partner die weer andere zaken belangrijk vindt: *“De Vinex, vooruit dan maar”*, kopte de Volkskrant 6 maart 2003. Deze uitspraak komt van Marjolijn die met tegenzin vertrok uit de binnenstad van Delft naar Ypenburg: *“Gewoon even met de kinderen de stad ingaan een ijsje kopen, dat is er niet meer bij. Ik voel me soms net een Amerikaan.”* Haar man blijkt echter uitermate tevreden: *“Ik hoor weer kikkers kwaken.”* Onder kikkergekwak een ijsje halen op de hoek, dat aanbod kennen we niet in Nederland en dat lijken bewoners zelf heel goed te beseffen.

5.2 Community transformed

Dit alles leidt ontegenzeggelijk tot een relativering van het veronderstelde probleem. Er valt eigenlijk best te wonen in de Vinex ! Dat is ook de conclusie die veel buitenlanders trekken als ze onze buitenwijken bekijken. En inderdaad vergeleken met de Franse *banlieues* (Betsky, 2005) en de Amerikaanse *gated communities* zijn de Nederlandse buitenwijken een toonbeeld van zorgvuldig geplande woonwijken gekenmerkt door een menselijke maat en een open karakter. In de Nederlandse situatie is de plek waar mensen wonen – ook als het nieuwe wijken betreft – nog steeds betekenisvol: *community transformed* (Wellman, 1979). De meeste bewoners hebben verschillende tijdruimtelijke bindingen met de plek waar ze wonen. Op het niveau van de wijk is dat vooral de functionele binding van winkel, school en andere voorzieningen voor de dagelijkse verzorging. Sociale binding hebben bewoners vooral op het niveau van straat en blok. Dit laagste schaalniveau is ook het belangrijkste voor de politiek-tactische binding. Dat kleine gebied rond de eigen woning is voor bewoners van directe belang.

Huishoudens met kinderen zijn het meest gebonden aan buurt en wijk. Andere huishoudens doorgaans minder. Voor sommige bewoners geldt dat zij hun woonomgeving vooral in functionele (tijdruimtelijke) termen beoordelen. Zij zijn tevreden met hun nieuwe woning en enkele voorzieningen in de buurt. Voor de vraag wie zij (willen) zijn, is de woonwijk niet erg belangrijk. Andere bewoners daarentegen hechten daar wel veel waarde aan. Zij zoeken een woning en woonomgeving die bij hen past, waar ze zich mee kunnen identificeren, waar ze een symbolische binding mee kunnen opbouwen. Zij gaan daar overigens flexibel mee om: als de wijk geen positieve identificatie biedt dan schakelen ze gemakkelijk over op een lager dan wel hoger schaalniveau. In het verhaal dat zij van zichzelf vertellen komt dan niet de nieuwe wijk prominent naar voren maar een klein deel daarvan of het grotere geheel van de gemeente of stad.

Het valt allemaal wel mee. Toch hebben we in het voorafgaande betoog – soms meer

Oude en nieuwe bewoners mengden langzaam in Nootdorp. De toename van bewoners verliep geleidelijk. De oude dorpelingen en de nieuwkomers kregen zo de kans aan elkaar te wennen. Daardoor ging het goed. Maar nu met het spiksplinternieuwe winkelcentrum Parade en Vinex-locatie Ypenburg op steenworp afstand, is de tijd van het dorpse Nootdorp definitief voorbij (VK, 1 september 2003).

tussen de regels door – gezien dat er ook in Nederland sprake is van een licht soort onbehagen over nieuwe wijken, ook al is duidelijk dat dit niet voor iedereen een belangrijk punt is. Dit onbehagen lijkt vooral voort te komen uit de grote schaal en de snelheid waarmee de woningen in de Vinex, maar ook daarbuiten uit de grond

gestampt worden. De productie van nieuwbouw gaat vele malen sneller dan het opbouwen van binding en het archiveren van herinnering (vergelijk Pamuk, 2005). Het zou flauw zijn om dit essay hiermee te eindigen. We zitten nu eenmaal in Nederland met een woningnood die geledigd moet worden en de consequentie daarvan is simpelweg dat er jaarlijks grote aantallen nieuwe woningen geproduceerd moeten worden. Wat zou er verbeterd kunnen worden? Uit dit essay komen een drietal aandachtspunten naar voren die de binding aan en met nieuwe wijken zou kunnen vergroten. Het gaat in alle drie de voorstellen primair om het vergroten van de keuze binnen het aanbod Vinex.

5.3 Vlees of vis

In de eerste plaats kan het aanbod en de soort van voorzieningen verbeterd. Bewoners zijn meer tevreden over de woning dan over de woonomgeving. Zij letten op andere zaken dan professionals, maar beide partijen delen de kritiek dat het voorzieningenniveau te kort schiet. Monofunctionele wijken vinden professionals saai en bewoners vinden het gewoon niet handig. Hier komt ook het kritiekpunt van de late realisatie van voorzieningen om de hoek kijken: de eerste bewoners van nieuwe wijken leven letterlijk in een pioniersfase. Voor de binding van bewoners is het belangrijk dat zij zo snel mogelijk in de eigen wijk terecht kunnen voor hun boodschappen, openbaar vervoer, kinderopvang en andere voorzieningen. Dit punt is opnieuw belangrijk geworden nu veel huishoudens tot de zogenaamde combineerders behoren die veel verschillende activiteiten op een dag moeten uitvoeren. Dat verloopt niet altijd soepel en het aanbod, de onderlinge afstemming en de openingstijden van voorzieningen

spelen daarbij een grote rol (Commissie Dagindeling, 1998). Er bestaan verschillende voorbeelden van analyse-instrumenten die gebruikt kunnen worden om tot een beter toegeruste woonomgeving in Vinex-wijken te komen (Karsten, 2000; Tummer en De Boer, 2002). Ook het gedifferentieerd toelaten van werkgelegenheid hoort daarbij.

Dat zal ook betekenen dat de dichtheid van de Vinex op sommige plaatsten omhoog moet. Naast echt suburbane wijken met lage dichtheden (zonder voorzieningen) zouden er echt stedelijke wijken moeten komen met hoge dichtheden en veel voorzieningen. Dat moet ook als een kwaliteitskenmerk aan de toekomstige bewoners gecommuniceerd worden. Bij de verkoop van huizen moet meteen duidelijk worden wat voor soort woonomgeving erbij gekocht wordt: vlees of vis. Er kan gekozen worden! In het Amsterdamse Oostelijk Havengebied kun je zien wat dichtheid oplevert: er zijn op loopafstand verschillende cafés, galleries, winkels en scholen. De angst bestaat dat hoge dichtheid ten koste zal gaan van de kindvriendelijkheid van de Vinex waar juist zoveel kinderen komen wonen. Maar hoge dichtheid is niet perse strijdig met kindvriendelijkheid. Aandachtspunt is dan wel de toegankelijkheid en de gebruiksvriendelijkheid van de openbare ruimte voor kinderen (Karsten e.a. 2002). En het moet gezegd: dat is er bij het Oostelijk Havengebied hier en daar flink bij ingeschoten.

5.4 Identiteit en rafels

Uit dit essay komt naar voren dat identificatie met de woonplek vooral op het schaalniveau van de woning en van de eigen woonplaats bestaat. De nieuwe wijk is maar zelden een plek waar bewoners trots op zijn, zich mee identificeren. Het schaalniveau van de wijk zou veel meer dan tot nu toe het geval is, ruimte moeten bieden voor identificatie. Hoe kan de wijk meer betekenis krijgen voor bewoners? Dat kan door de identiteit van de wijk zelf te versterken, bijvoorbeeld door het benadrukken van de historische wortels van de nieuwe wijk. Wat was dit voor gebied, hoe kunnen de oude karakteristieken van bebouwing en landschap herkenbaar bewaard blijven? Het handhaven van oude waterwegen, bomen, boerderijen maar ook industrieel erfgoed dragen bij aan de herkenning door buitenstaanders, maar ook door bewoners. Maar in veel Vinexwijken is historische verankering nauwelijks mogelijk en zullen andere hulpmiddelen gebruikt moeten worden om een onderscheidende woonwijk te bouwen. Dat kan bijvoorbeeld door de 'noodgreep' van thematisering (RPB, 2006). Bijna altijd gaat het dan om een van buiten/boven opgelegd thema waar de wijk zich in moet gaan voegen. Het is de vraag of dit zinnig is. Waarom bewoners niet zelf meer instrumenten in handen geven? Het is overduidelijk dat juist het 'keurige' karakter van nieuwe wijken niet helpt om zelf aan de slag te gaan. Elke toevoeging van bewoners lijkt al snel op een aantasting van de suburbane orde (Hamers, 2003). Een avonturen bouwspelplaats voor kinderen vindt zelden een plekje in een gloednieuwe wijk. Rafelranden geven onrust, inderdaad, maar ook ruimte voor collectieve initiatieven, levendigheid en herkenbaarheid. En ook voor dit punt geldt: er zou meer keuze moeten komen. Sommige bewoners waarderen een nog niet geheel ingevulde wijk, anderen houden van spic en span en af.

5.5 Collectief opdrachtgeverschap

Tot slot het punt van de zelfgeorganiseerde collectiviteit. In Nederland is een sterke traditie in het bouwen voor specifieke groepen met name de lagere inkomens. Dat is een groot goed. In de Vinex wonen echter vooral goed opgeleide, redelijk verdienende bewoners uit de middengroepen van onze samenleving. Die zijn best bereid en in staat om aan eigen woonwensen vorm te geven. In de Vinex zou meer ruimte moeten komen voor het bouwen met bewoners. Dat kan verschillende vormen aannemen: van het starten van een collectieve kinderopvang tot het zelf bouwen van een woning. Particulier opdrachtgeverschap begint langzamerhand van de grond te komen, collectief

“Het is heel simpel. De overheid geeft 25 kavels per hectare uit. Aan één zijde van die kavels lopen wegen. De overheid schrijft voor dat de delen van de kavels aan de weg voor zestig procent worden bebouwd, en dat de stroken grenzend aan de andere kavels voor tachtig procent uit tuin moeten bestaan. Maar verder zijn de grondeigenaren vrij om te bouwen wat ze willen. In mijn ideaal gaan ze naar een bouwwarenhuis, een soort Gamma, dat door de overheid goedgekeurde huisonderdelen in verschillende variëteiten verkoopt. Ze geven aan het bouwwarenhuis op welke onderdelen ze voor hun huis willen. Een week later rijdt er een vrachtwagen naar de kavel en het gewenste huis wordt in elkaar gezet. Tenslotte belt de eigenaar de gemeente op om zijn huis aan te laten sluiten op het gas- en elektriciteitsnet.”
(Carel Weeber, NRC Handelsblad, 4 april 1997).

opdrachtgeverschap staat nog in de kinderschoenen. Soms gaat dat nog een stapje verder. De bewoners van de Kersentuin in Leidsche Rijn te Utrecht hebben de handen ineengeslagen om te bewerkstelligen dat er een wooncomplex verrees waar zij hun kinderen in een zekere gemeenschappelijkheid konden laten opgroeien. Het verminderen van automobiliteit was hierbij een van de leidende idealen. Waar bewoners optreden als opdrachtgevers van nieuwe collectieve woonarrangementen komen tijdruimtelijke en symbolische binding samen, zo laat een Deense studie zien (Mazanti, 2005). Collectieve wooninitiatieven genereren initiatieven rond gezamenlijke kinderopvang, om de beurt koken, samen een auto delen. Hiermee worden de tijdsdruk en soms ook de kosten van huishoudens verlaagd. Maar tegelijkertijd gaat het ook om het verwezenlijken van idealen met gelijkgestemde anderen, de symbolische binding met het collectief.

Deskundigheid over hoe je collectief opdrachtgeverschap organiseert, welke wet- en regelgeving er van toepassing is en welke financieringsmogelijkheden er zijn, ontbreekt nog

grotendeels. Om collectieve initiatieven tot een goed einde te brengen, zijn woonwinkels nodig waar je met een wensenlijstje kunt aankloppen en waar intermediaire deskundigen je verder helpen richting andere mogelijk geïnteresseerden, projectontwikkelaars of aannemers. Die woonwinkels zijn er in Nederland nog niet. Een gat in de markt? De mogelijkheden voor kleinere en grotere toevoegingen valt of staat natuurlijk met de mate van planflexibiliteit. En dat was nou net het punt waar veel professionals kritiek op hebben. Er is vraag naar een ander meer open planproces dat meer ruimte laat voor collectief opdrachtgeverschap en meer algemeen aan bewonersinitiatieven, waar dat gewenst wordt. Sommige bewoners in sommige wijken zullen ervan gruwen, anderen zouden er juist mee gebaat zijn.

Literatuur

- Baljon, L. en M. A. Visser (1998), *Buitengewone steden, parade van 20 Vinex-locaties*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Beckhoven, E. van en R. van Kempen (2002), *Het belang van de buurt. De invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt*. Utrecht: Nethur.
- Betsky, A. (2005), Menselijke maat. Banlieus en buitenwijken. In: *de Volkskrant*, 22 december 2005.
- Cammen, H. van der en L. de Klerk (2003), *Ruimtelijke Ordening van grachtengordel tot Vinex-wijk*. Utrecht: Het Spectrum.
- Castells, M. (1993) European Cities. The informational society and the global economy. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 84, nr. 2, pp. 247-257.
- Doorn, J.A.A. (1955), 'Wijk en stad; reële integratiekaders.' In: F.T. Diemer-Lindeboom, J.A.A. van Doorn & W. de Bruijn, *Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken*, gehouden op 17 december 1955 te Amsterdam. Amsterdam: Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk.
- Droogleever Fortuijn, J.C. (1993), *Een druk bestaan: tijdsbesteding en ruimtegebruik van tweeverdieners met kinderen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Droogleever Fortuijn, J.C. (1993), *Ouderen op het Drentse platteland: het activiteitenpatroon van ouderen, hun oordeel over het woonmilieu en de rol van het sociale netwerk*. Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.
- Duivesteijn, A. en R. van der Ploeg (1997), Ruimte en de kunst van het combineren. In: *de Volkskrant*, 6 september 1997, herdrukt in *VOL – Het debat over de ruimtelijke inrichting van Nederland*.
- Duivesteijn, A. et al. (2000), *Notie van ruimte: op weg naar de Vijfde Nota ruimtelijke ordening*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (2003), *Veertig jaar territoriale binding*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Graaf, S. de (1994), De markt vraagt om uitvoering. In: *Rooilijn*, nr. 4, pp. 162-165.
- Hamers, D.A.F. (2003). *Tijd voor suburbia: de Amerikaanse buitenwijk in wetenschap en literatuur*. Amsterdam: Van Gennep.

Heijer, A. den en R. Kuiken (1999), *Intensief Ruimtegebruik en het Wilde Wonen: de visie van de Rijksoverheid*. Delft: University Press.

Huisman, J. (2004), Gewoon een huis met een tuin graag; Vinex-ambities bijgesteld. In: *Vrij Nederland*, 3 januari 2004.

Hulsman, B. (1997), *Het Wilde Wonen, een interview met Carel Weeber*. In: NRC Handelsblad, 4 april 1997.

Iersel, J. (2001), *Nieuwbouw in perspectief: rapportage bewoners nieuwe woningen 2000*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Karsten, L. (2000), *Naar een soepele dagindeling. Emancipatie-analyse van de plannen voor de Vinex-locatie Oosterheem*. Den Haag: Provincie Zuid holland.

Karsten, L. (2002), *Oases in het beton. Aandachtspunten voor een jeugd vriendelijke openbare ruimte*. Assen: Van Gorcum.

Karsten, L. (2003), Family Gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. In: *Urban Studies*, 40, pp. 2573-2584.

Karsten, L. en E.T. van Kempen (2001), Middenklassegezinnen in herstructureringswijken. In: *B en M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 28, nr.1, pp.18-29.

Karsten, L., J. van der Zwaard en A. Reijndorp (2006) *Stadsmensen. Levenswijzen en woonambities van middengroepen*. Amsterdam: Spinhuis.

Korthals Altes, W.K. (1995), *De Nederlandse planningdoctrine in het fin de siècle*. Assen: Van Gorcum.

Luijten, A. (2005), Van Haagse wijk naar Zuidvleugellocatie – Een rondetafelgesprek over drie Haagse Vinex-locaties. In: *Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 86, nr. 5, pp. 10-19.

Mazanti, B. (2005), *Sense of community in a modern world*. Paper presented at the ENHR conference Reykjavik, 29 june-3july.

Metaal, S. (2005), Hoe burgerlijk is de buitenwijk? – Een nieuwe kijk op de buitenwijk en haar bewoners. In: *Rooilijn*, nr. 1, pp. 5-11.

Ministerie van VROM (1990), *Vierde Nota over de ruimtelijke ordening Extra*. Den Haag: SDU Uitgeverij.

Ministerie van VROM (1999), *Kwaliteit op Locatie – Is de kritiek op VINEX terecht?* Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Ministerie van VROM (2003), *Voortgang verstedelijking Vinex 2002 – Jaarlijkse voortgangsrapportage Vinex-uitvoeringsconvenanten 1995-2005*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Mulder, C. and P. Hooimeijer (1999) Residential relocations in the life course. In: Wissen, L. and P. Dykstra (eds.) *Population issues, an interdisciplinary focus*. New York: Plenum Press, p. 159-186.

Mulder, C.H. en F. Pinkster (red.) (2006), *Onderscheid in wonen: het sociale van binnen en buiten*. Amsterdam: University Press.

Pamuk, O. (2005), *Herinneringen en de stad*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Priemus, H, E. Philipsen et al. (1999), *Vinex halverwege – Wat valt er te herijken?* Delft: University Press.

Reijndorp, A., V. Kompier, S. Metaal, I. Nio, & B. Truijens (1998), *Buitenwijk. Stedelijkheid op afstand*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Renou, M. (1988), *Bouwen in haar perspectief*. Amersfoort: Acco.

Richards, L. (1990), *Nobody's home. Dreams and realities in a new suburb*. Oxford: Oxford University Press.

RIGO (1999), *Vinex-kwaliteit door de ogen van bewoners*. Amsterdam: RIGO.

Rossem, V. (1997), Het paradijs ligt nog altijd in suburbia. In: *de Volkskrant* 9 augustus 1997, herdrukt in *VOL – Het debat over de ruimtelijke inrichting van Nederland*.

RPB (2006), *Vinex! Een morfologische verkenning*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau; Rotterdam: NAI.

Snellen, D., H. Hilbers en A. Hendriks (2005), *Nieuwbouw in Beweging – een analyse van het ruimtelijk mobiliteitsbeleid van Vinex*. Rotterdam: NAI Uitgevers. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.

Straub, A. et al (1999), *Woningontwerp op Vinex-locaties*. Delft: University Press

Suttles, G.D. (1973), *The social construction of communities*. Chicago: University of Chicago Press.

Tummer L. en Y. de Boer (2002), *Ruimte voor elke dag: tijd en diversiteit in ruimtelijke ordening*. Den Haag: Provincie Zuid-Holland.

Vuyk, C.M. (1992), *De esthetisering van het wereldbeeld: essays over filosofie en kunst*. Kampen: Kok Agora.

Ward, C. (1977), *The Child in the City*. London: The Architectural Press.

WBO (2002), *Woningbehoefte, onderzoeken en deelrapporten*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Wellman, B. (1979), The community question. Intimate networks of East Yorkers. In: *American Journal of Sociology*, 84, nr. 1, pp.1201-1231.

Whight, W (1963) *The Organisation Man*. Harmondsworth: Penguin Books.

Wijs-Mulkens, E. de (1999), *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Zwaard, J. van der (1999), *Met hulp van vriendinnen. Moeders uit lage inkomensgroepen over rondkomen en vooruitkomen*. Utrecht: SWP.

Bijlage 1: Lijst van gebruikt onderzoeksmateriaal

---

	interviews	enquêtes
Amsterdam/IJburg	27	320
Amsterdam/ De Aker	8	248
Nieuw Vennep/ Getsewoud	8	307
Almere/ Muziekwijk	10	128
Almere/ Muziekwijk (ouderen)	9	109
Lelystad / Golfpark	10	62
Hoorn/ Kersenboogerd	6	106
Haarlem/Oosterspaan	9	76
Rotterdam/ Stadstuinen	30	
Amsterdam/ Oostelijk Havengebied	27	

Onderzoekers betrokken bij de verschillende casestudies: Stella Blom (Oostelijk Havengebied); Stephanie Broeder (Oosterspaan); Petra Burger (Kersenboogerd); Lia Karsten (Stadstuinen); Tineke Lupi (IJburg); Bart Sleutjes (Muziekwijk); Marlies de Stigter (De Aker en Getsewoud); Marlies van der Vlucht (Golfwijk); Paula de Waal (Muziekwijk/Ouderen).